

КИЇВСЬКИЙ СТОЛИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА
ФАКУЛЬТЕТ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ

Кафедра Дошкільної Освіти

ТЕМА РОБОТИ

«ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ У ДІТЕЙ СТАРШОГО
ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ УЯВЛЕНЬ ПРО ЧАС ЗАСОБОМ МУЗЕЙНОЇ
ПЕДАГОГІКИ»

МАГІСТЕРСЬКА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

Спеціальність 012 «Дошкільна освіта»

Манухи Марини Олександрівни

ДОм-1-24-1.4з

Науковий керівник:

Голота Наталія Миколаївна

канд. пед. наук, доцент кафедри дошкільної освіти?

Київського столичного університету

імені Бориса Грінченка

Допущено до захисту

Протокол № від _____

Завідувач кафедри _____

КИЇВ- 2025 рік

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ УЯВЛЕНЬ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ПРО ЧАС У ДОСЛІДЖЕННЯХ НАУКОВЦІВ.....	7
1.1. Аналіз базових понять дослідження.....	7
1.2. Проблема формування уявлень дітей про час у дослідженнях вітчизняних та зарубіжних науковців.....	18
1.3. Потенційні можливості музейної педагогіки як засобу формування у дітей старшого дошкільного віку уявлень про час.....	24
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДНИЦЬКО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА РОБОТА З ФОРМУВАННЯ УЯВЛЕНЬ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ПРО ЧАС ЗАСОБОМ МУЗЕЙНОЇ ПЕДАГОГІКИ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ.....	34
2.1. Виявлення рівнів сформованості уявлень про час у дітей старшого дошкільного віку.....	34
2.2. Педагогічні умови формування уявлень дітей старшого дошкільного віку про час засобом музейної педагогіки в освітньому процесі закладу дошкільної освіти.....	45
2.3. Перевірка ефективності визначених умов формування уявлень про час у дітей старшого дошкільного віку засобами музейної педагогіки.....	61
ВИСНОВКИ.....	73
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	77
ДОДАТКИ.....	80

ВСТУП

Актуальність теми. Розвиток дитини дошкільного віку є складним, багатоаспектним процесом, у якому важливу роль відіграє формування елементарних уявлень про часові характеристики навколишньої дійсності. З огляду на активне становлення когнітивної сфери впродовж дошкільного дитинства, актуалізується необхідність цілеспрямованого педагогічного впливу на розвиток уявлень дітей про час, що, в свою чергу, є важливою складовою їх загального інтелектуального розвитку. Поняття часу, зокрема його циклічність, послідовність, тривалість та незворотність, мають надзвичайно складну для дитячого розуміння природу. Водночас поступове опанування часовими категоріями слугує основою подальшої здатності особистості до орієнтації у просторово-часовому континуумі та розвитку логічного мислення, хронологічної пам'яті, внутрішньої організованості та здатності до планування.

У Стандарті дошкільної освіти (освітній напрям «Дитина в сенсорно-пізнавальному просторі») окреслена важливість формування доступних дитині дошкільного віку уявлень, еталонів, що відображають ознаки, властивості, відношення предметів і об'єктів навколишнього світу в реальному просторі та часі.

Особливого значення набувають пошуки ефективних педагогічних засобів формування уявлень про час у дітей дошкільного віку. Численні дослідження науковців (О. Брежнєва, Л. Зайцева, О. Запорожець, К. Крутій, К. Назаренко, К. Щербакова, О. Фунтікова та інші) свідчать, що часові уявлення є досить складними для сприймання дітьми дошкільного віку через низку причин, насамперед, через те, що час не має наочного втілення, а пізнавальний інтерес дітей дошкільного віку викликають об'єкти та явища навколишнього, які можна обстежити, дослідити їх можливості. Це свідчить про те, що дітям дошкільного віку важко оволодіти термінами, що позначають темпоральні відтинки дієслів та застосування їх у повсякденній діяльності. Водночас наукові дослідження та практика дошкільної освіти переконливо доводять, що діти старшого дошкільного віку можуть уявляти

послідовність подій, зміни у часі. Дослідження науковців та досвід практики дошкільної освіти свідчать, що ефективними методами та засобами формування часових уявлень у дітей дошкільного віку в закладі дошкільної освіти є дидактичні вправи та ігри, прогулянки, екскурсії тощо.

Разом з тим, зважаючи на важливість та актуальність означеної проблеми, вважаємо, що музейна педагогіка в цьому аспекті виступає інноваційним і перспективним напрямом, який сприяє розширенню освітнього простору закладу дошкільної освіти та відчуттю дитини дошкільного віку в ньому, формує її емоційно-ціннісне ставлення до історико-культурного надбання та сприяє інтеграції часових понять у досвід дитини через предметну, наочну, сенсорну взаємодію з музейними об'єктами. Як засвідчують наукові розвідки М. Машовець, В. Шарана, О. Шаран, О. Фунтікової, К. Щербакової та інших дослідників, в основі формування уявлень про час у старшому дошкільному віці покладена здатність до узагальнення життєвого досвіду, аналізу подій у минулому та прогнозування подій у майбутньому, що, у свою чергу, потребує систематичної педагогічної підтримки, створення розвивального середовища та застосування спеціально дібраних методики, адекватних вікові дітей.

Попри наявність певної кількості досліджень, присвячених формуванню уявлень про час у дітей, ця проблема в практиці дошкільної освіти потребує подальшого вирішення. На сьогодні зберігається інтерес до музейної педагогіки у вітчизняному освітньому просторі. Актуальні проблеми розвитку музейної педагогіки вивчають вітчизняні та зарубіжні дослідники (Т. Белофастова, Ю. Ключко, І. Коссова, Є. Медведєва, Б. Столяров, С. Фокін, З. Шинчук, М. Юхневич). Особливої актуальності ця проблема набуває у зв'язку з потребою в оновленні форм, методів і засобів дошкільної освіти відповідно до Концепції розвитку дошкільної освіти в Україні, що передбачає інтеграцію освітнього середовища з поза освітніми інституціями (зокрема музеями) на засадах партнерства. На наш погляд, музейна педагогіка має великі потенційні можливості в контексті

формування у дітей дошкільного віку уявлень про час, позаяк поєднує минуле і сучасну, викликає інтерес у дітей.

Об'єктом дослідження виступає процес формування уявлень про час у дітей старшого дошкільного віку.

Предметом дослідження є педагогічні умови формування уявлень дітей старшого дошкільного віку про час засобом музейної педагогіки.

Метою дослідження є теоретичне обґрунтування та експериментальна перевірка педагогічних умов формування уявлень дітей старшого дошкільного віку про час засобом музейної педагогіки.

Для досягнення поставленої мети було окреслено такі **завдання**:

- 1) дослідити проблему формування уявлень дітей про час у психологічних та педагогічних дослідженнях;
- 2) визначити потенційні можливості музейної педагогіки як засобу формування уявлень про час у дітей старшого дошкільного віку в освітньому процесі закладу дошкільної освіти;
- 3) з'ясувати стан означеної проблеми у практиці сучасної дошкільної освіти;
- 4) обґрунтувати та експериментально перевірити педагогічні умови формування уявлень дітей старшого дошкільного віку про час засобом музейної педагогіки.

У процесі дослідження застосовувалися такі **методи**: аналіз психолого-педагогічної та методичної літератури з метою вивчення теоретичних засад теми; педагогічне спостереження за процесом формування часових уявлень; анкетування та інтерв'ювання педагогів і батьків; педагогічний експеримент, що включав констатувальний, формувальний та контрольний етапи; методика аналізу педагогічних ситуацій для оцінки ефективності музейно-освітніх впливів.

Структура роботи зумовлена логікою дослідження та складається зі вступу, двох розділів (теоретичного й експериментального), висновків, списку використаних джерел і додатків.

Апробація.

Апробація результатів дослідження здійснювалася на I Всеукраїнській студентській науково-практичній конференції «НАУКОВІ ІНСАЙТИ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ: ВІД ПОШУКУ ДО ВТІЛЕННЯ» в Києві, 24 жовтня 2025 року; були опубліковані тези.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ УЯВЛЕНЬ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ПРО ЧАС У ДОСЛІДЖЕННЯХ НАУКОВЦІВ

1.1. Аналіз базових понять дослідження

У контексті сучасних психологічних та педагогічних досліджень особливе місце посідає проблема формування уявлень дітей про час, що виступає важливою складовою їх когнітивного, емоційного та соціального розвитку. Усвідомлення категорії часу є одним з найскладніших процесів інтелектуального становлення особистості, оскільки воно передбачає опанування абстрактних уявлень, пов'язаних із хронологічною послідовністю подій, усвідомленням причинно-наслідкових зв'язків, розумінням змін у середовищі та собі самому, що відбуваються в межах певного часово-просторового континууму. Психолого-педагогічні дослідження доводять, що поняття часу не є вродженим, а формується поступово під впливом як природного вікового розвитку, так і цілеспрямованого педагогічного впливу.

У дошкільному віці, особливо на його старшому етапі (5–6 років), відбувається інтенсивне накопичення уявлень про світ, у тому числі й про часову організацію явищ дійсності. Уявлення про час виявляються у здатності дитини розрізняти частини доби, дні тижня, пори року, орієнтуватися у поняттях "учора", "сьогодні", "завтра", "раніше", "пізніше", "скоро", "довго", "недавно", тощо. Разом із тим формування цих уявлень потребує не лише засвоєння їх мовленнєвого позначення, а й ґрунтового сенсорного, наочного та емоційного підкріплення, що уможливорює більш глибоке та стійке розуміння абстрактної категорії часу [5, с. 49]. Зокрема в освітній програмі «Дитина. Освітня програма для дітей від 2 до 7 років» зазначені такі завдання для вихованців старшої групи: учити розуміти календарні міри часу (тиждень, місяць, рік): у тижні – 7 діб, у місяці – 4 тижні, 12 місяців складають 1 рік, у році – 4 сезони, в кожному – по 3 місяці; вправляти дітей у

вивчені назв місяців, їх послідовність, характерних ознак кожного, розумінні сезонних змін – рання-пізня весна, рання-пізня осінь, середина літа, зима; розуміння та вживанні поняття - міжсезоння; формувати і розвивати у дітей відчуття часу при виконанні різних завдань, доручень, побутових процесів; учити встановлювати причинно-часові залежності ритмічних природних явищ, між різними явищами в природному та соціальному довкіллі; продовжувати вчити орієнтуватися у часі за допомогою різних видів календарів та годинників; формувати уявлення про минуле, теперішнє та майбутнє.

Таким чином, одним із ключових понять дослідження виступає категорія «час», що розглядається науковцям як фундаментальна форма існування матерії, що відображає послідовність і тривалість змін у природі, суспільстві, психіці людини (В. Артюх, А. Бергсон, О. Бойко, В. Вернадський, А. Молдаванова, Б. Цуканов та інші). Категорія часу знайшла своє висвітлення у багатьох дослідженнях з різних галузей знань: філософії, природознавства, психології, астрономії, педагогіці. Зазначимо, що в дошкільній педагогіці поняття «час» трактується як об'єкт дитячого пізнання, що потребує спеціального педагогічного забезпечення для формування елементарних уявлень на доступному рівні абстрагування. За твердженням І. М. Олійник, освоєння часу дітьми ґрунтується на конкретних життєвих ситуаціях, ритмічності подій, повторюваності дій, а також на емоційно-позитивному забарвленні досвіду, що переживається [17, с. 112].

Іншим важливим поняттям дослідження є "уявлення", що в психологічному сенсі визначається як форма відображення реальності в свідомості, яка виникає на основі чуттєвого сприймання та узагальнення індивідуального досвіду. У контексті дитячого розвитку уявлення – це когнітивна структура, яка містить в собі узагальнену інформацію про певні явища, події або предмети й дозволяє дитині оперувати ними у мисленні, спілкуванні, грі [28, с. 34]. Формування уявлень про час, відповідно, означає поступове оволодіння дитиною змістом цієї категорії через активну діяльність, яка передбачає розгляд змін у природі, в житті людей, у власному досвіді, тобто інтеграцію знань у контекст особистого переживання.

Аналіз досліджень науковців (К. Назаренко, О. Фунтікова, К. Щербакова та інші) дозволив встановити, що поняття «часові уявлення дітей дошкільного віку» - це цілеспрямовано сформовані на чуттєвій основі елементарні знання та вміння дітей щодо об'єктивних властивостей часу (плинності, періодичності, незворотності) та орієнтування в часових категоріях, які формуються в процесі різних форм освітньої взаємодії. Часові уявлення охоплюють розуміння таких аспектів як-от: часові еталони: частини доби (ранок, день, вечір, ніч), пори року, дні тижня, місяці, поняття «вчора», «сьогодні», «завтра»; тривалість: здатність відчувати і визначати тривалість різних інтервалів часу (хвилина, година, заняття, прогулянка); послідовність: вміння встановлювати послідовність подій, частин доби чи пір року; швидкість і плинність: розуміння того, що час невинно спливає і що різні процеси можуть відбуватися швидко або повільно.

Як зазначає Н. М. Голота, формування часових уявлень у дітей дошкільного віку відбувається пізніше і має свою специфіку. Дослідниця зазначає, що інтерес дитини дошкільного віку, насамперед, привертає все конкретне, видиме: вона із задоволенням прагне обстежити різні предмети, іграшки, «випробувати» їх можливості, порівняти їх між собою. На відміну «реальних» предметів, час не має наочної основи, його не можна побачити, торкнутися і тому він сприймається опосередковано під час діяльності чи особливого предмета – годинника. Час невіддільний від життєвих подій, плине в одному напрямку, його не можна повернути чи зупинити. Позначення часових відрізків завжди відносне: те, що мало б бути завтра (майбутнє), стало сьогодні (теперішній час) тощо. Тому діти досить довго не можуть досягнути логіку часових відношень і протягом всього дошкільного дитинства не сприймають дуже довгі часові періоди. З огляду на це, ключовим завданням вихователя в освітньому процесі закладу дошкільної освіти є «перенесення» абстрактного поняття часу в площину конкретної, доступної дитині діяльності. Дослідження науковців (К. Назаренко, О. Фунтікова, К. Щербакова та інші) і практика дошкільної освіти свідчать, що для успішного формування часових уявлень у дітей дошкільного віку необхідно застосовувати наочні засоби (пісочний

годинник, календар природи, моделі годинника), а також систематично включати часові категорії в різні форми освітньої взаємодії з дітьми. Лише через багаторазове повторення, спостереження за ритмом життя (зміна дня і ночі, пори року, послідовність подій) та активну взаємодію з часовими проміжками діти поступово починають осягати досить складну для них категорію часу, переходячи від емоційного сприйняття до усвідомлення логічних зв'язків між явищами та подіями.

У дослідженні також використовується поняття «педагогічні умови», яке в контексті сучасної педагогічної науки розглядається як сукупність об'єктивних і суб'єктивних чинників, що створюють сприятливе середовище для реалізації певної освітньої мети. Такі умови мають бути науково обґрунтованими, адаптованими до вікових особливостей дітей, інтегрованими в зміст, форми, методи освітньої діяльності й забезпечувати активну участь дитини в процесі пізнання [4, с. 74]. У нашому випадку педагогічні умови мають сприяти тому, щоб процес формування уявлень про час став для дитини не абстрактним навчанням, а захопливим зануренням у змістовну, сенсорну й емоційно значущу взаємодію зі світом.

Оскільки робота ґрунтується на впровадженні музейної педагогіки як інструменту реалізації означеної мети, варто окремо зупинитися на розумінні поняття "музейна педагогіка". Вітчизняна дослідниця Н. Ковчин розглядає музейну педагогіку як галузь педагогічної науки, що будується на засадах науково-практичної діяльності та орієнтується на трансформацію культурно-освітнього досвіду в умовах музейного середовища (Ковчин, 2019: 57–58). Музейна педагогіка є дієвим засобом активізації пізнавальної активності дитини, формування її уявлень про історичні, природні, культурні явища та події, у тому числі — про час як фундаментальну характеристику цих явищ. Аналіз базових понять дослідження дозволяє виокремити основні дефініції, на яких ґрунтується концепція роботи: "час", "уявлення", "формування", "педагогічні умови", "музейна педагогіка". Їхнє змістове наповнення потребує системного підходу, врахування вікових можливостей дитини, а також поєднання традиційних і інноваційних методів

організації освітнього процесу, зокрема таких, що ґрунтуються на музейному середовищі як факторі сенсорного й емоційного збагачення дитячого досвіду.

У вітчизняній педагогіці формування уявлень про час у дітей старшого дошкільного віку дедалі частіше розглядається як багатокomпонентний процес, що поєднує когнітивні, емоційні, поведінкові та сенсомоторні складові. Дослідники наголошують, що часові уявлення не існують у свідомості дитини як готові форми, а формуються поступово в результаті пізнавального, ігрового, художньо-творчого досвіду [3, с. 45]. При цьому особливе значення має організація освітнього середовища, яке б забезпечувало дитині доступ до системних часових моделей (календарі, годинники, циклограми), а також — простір для самостійного дослідження, моделювання і вербалізації часових явищ [9, с. 56].

У педагогічній літературі досить часто використовується поняття «часова орієнтація», що трактується як здатність дитини встановлювати часові відношення між подіями (наприклад, визначати, яка подія була раніше чи пізніше, що сталося перед чим), а також орієнтуватися в таких категоріях, як "ранок", "день", "вечір", "ніч", "доба", "тиждень", "місяць", "рік". За дослідженням Т. А. Нечитайло, саме в період старшого дошкільного віку у дітей відбувається перехід від ситуативного до узагальненого способу сприймання часових змін, що потребує спеціального педагогічного впливу [16, с. 58].

Особливу увагу приділяють дослідники також змісту і засобам формування часових уявлень у дітей дошкільного віку в освітньому процесі закладу дошкільної освіти. У численних роботах (О. Брежнєва, К. Фунтікова, К. Щербакова) визначаються такі основні напрями педагогічної діяльності такі як:

- формування уявлень про послідовність подій — навчання дітей розуміти «раніше—пізніше», «спочатку—потім».
- вивчення одиниць вимірювання часу — дні тижня, місяці, години, хвилини, сезони.
- організація режиму та планування діяльності — розвиток уміння орієнтуватися у розкладі, планувати власні дії.

- використання спеціальних навчальних засобів і матеріалів – наочні посібники, календарі, годинники, ігри, дидактичні вправи.
 - розвиток уявлень про тривалість і швидкість – порівняння коротких і довгих періодів, усвідомлення тривалості дій.
- (таблиця 1.1).

Таблиця 1.1

Основні напрями педагогічної діяльності

Напрямок педагогічного впливу	Характеристика
Ознайомлення з календарем	Формування знань про дні тижня, місяці, пори року, свята [10, с. 61]
Використання годинникових моделей	Ознайомлення з механічним і електронним годинником, визначення часу [26, с. 78]
Ігрове моделювання часових процесів	Рольові ігри, сюжети з послідовністю подій [11, с. 32]
Дидактичні ігри з часовим змістом	Завдання на встановлення послідовності, порівняння тривалості [32, с. 111]
Художньо-творча діяльність	Створення малюнків, аплікацій, інсценізацій про зміну часу [8, с. 50]
Спостереження за природними явищами	Усвідомлення циклічності природи: день-ніч, сезонні зміни [6, с. 94]

Як видно з таблиці 1.1, успішність формування уявлень про час залежить від комплексного підходу, що поєднує логічне засвоєння понять із емоційно-чуттєвим досвідом. Дослідники також наголошують на важливості використання мовних формулювань, через які дитина не лише сприймає, а й вербалізує свої уявлення про час. Як зазначає І. М. Олійник, мовлення є інструментом когнітивного структурування часу в свідомості дошкільника, оскільки саме через мовні

конструкції («було», «є», «буде», «спочатку», «потім», «після») дитина навчається визначати і диференціювати часові межі подій [17, с. 119]. При цьому слід пам'ятати, що мовна компетентність у сфері часових понять розвивається нерівномірно, і значною мірою залежить від соціального досвіду, мовленнєвого середовища в родині, педагогічних зусиль вихователя.

Необхідно також зазначити, що уявлення про час у дошкільному віці формуються не ізольовано, а у взаємозв'язку з просторовими уявленнями, моторикою, образним і логічним мисленням. Зокрема, О. О. Дронова доводить, що освоєння дитиною простору (поняття "вище", "нижче", "спереду", "позаду") значною мірою є основою для формування часових уявлень, оскільки і простір, і час структуровано сприймаються як послідовність зміни елементів [8, с. 49].

У зв'язку з цим важливу роль відіграє створення умов, за яких дитина може інтегрувати досвід часу в контекст цілісного сприймання навколишнього світу. Такі умови передбачають і наочну, і образну, і емоційну, і предметно-практичну складову. Наприклад, відповідно до концепції Н. П. Власенко, формування уявлень про час буде успішним лише за умови, якщо дитина зможе емоційно «прожити» послідовність подій (наприклад, у грі або казці), а не лише механічно повторити їх словесно [5, с. 51].

Високий ступінь ефективності у формуванні часових уявлень демонструють ігрові методи. Як стверджує Г. В. Конопелько, використання спеціальних дидактичних ігор, у яких потрібно впорядковувати події за часовою послідовністю або моделювати їхню тривалість, сприяє не лише закріпленню знань, а й розвитку логіко-послідовного мислення [11, с. 36]. Наприклад, гра «Що було раніше?», «Склади розповідь за малюнками» або «Розклади по порядку» формують навички хронологічного мислення.

Значний внесок у дослідження механізмів формування часових уявлень зробила також С. І. Матвієнко. Так зокрема науковицею визначено, що діти нерівномірно та з різною швидкістю засвоюють різні категорії часу. Це пов'язано з тим, що: одні аспекти часу (наприклад, теперішнє, конкретні часові

проміжки, пов'язані з режимом дня) освоюються дітьми раніше і легше. Інші, більш абстрактні аспекти (такі як майбутній і минулий час, тривалість, швидкість плину часу, абстрактні одиниці часу — рік, місяць, тиждень) засвоюються пізніше і з більшими труднощами. Таким чином, за даними дослідниці, формування цілісного та системного уявлення про час у дитини відбувається не одномоментно, а поступово, через поетапне освоєння окремих його компонентів, що не збігається в часі.

Також у розробках дослідниці висвітлено інноваційний підхід до організації освітнього процесу, який передбачає гуманізацію засвоєння дітьми понять про час. В результаті узагальнення проблематики досліджень специфіки сприйняття часу дітьми виявлено, що більшість досліджень спрямовані на вивчення розвитку часової перцепції у дітей дошкільного та молодшого шкільного віку. С.І. Матвієнко зауважує, що серед аспектів сприйняття часу найбільш дослідженими є метричні властивості часу, в той час як специфіка часової перспективи дітей, особливо дошкільного віку, залишається менш вивченою. Дослідниця вказує, що важливу роль у процесі ознайомлення дітей дошкільного віку з часовими категоріями відіграє відповідна організація життєдіяльності дітей, що позитивно впливає на ознайомлення дітей з часовими категоріями загалом та підготовки дітей до навчання у школі зокрема.

Дослідження науковців та практика дошкільної освіти свідчать, що ефективність формування уявлень про час у дітей старшого дошкільного віку можлива лише за умови інтеграції різних видів діяльності, активного залучення дитини до аналізу послідовності подій, тривалості явищ, ритмічності змін. При цьому особливу роль відіграє освітнє середовище, що стимулює дитину до пізнання, осмислення й творчого застосування набутих уявлень про час у нових ситуаціях. У такому контексті важливе місце займає музейна педагогіка, яка розкриває нові можливості для формування часової свідомості в умовах багато сенсорного, культурно орієнтованого, інтерактивного освітнього простору.

На нашу думку, особливої уваги в контексті формування уявлень дітей старшого дошкільного віку про час в сучасному просторі дошкільної освіти заслуговує музейна педагогіка, яка в новітній науково-педагогічній думці розглядається як потужний інструмент інтеграції знань, емоційного переживання, пізнавального інтересу та особистісного досвіду дитини. Теоретичне підґрунтя музейної педагогіки базується на принципах діяльнісного підходу, міжпредметної інтеграції та сенсорної насиченості освітнього середовища, що сприяє поглибленому пізнанню часових змін та історичних процесів у безпосередньому контакті з музейними експонатами, артефактами й культурною спадщиною [7, с. 44].

У роботах українських і зарубіжних науковців підкреслюється, що саме музейне середовище, на відміну від традиційного навчального простору, є оптимальним контекстом для формування в дитини уявлень про час як явище динамічне, конкретне й водночас символічне. Музей виступає своєрідним «хронологічним простором», у якому дитина може візуалізувати часові зв'язки, побачити зміни, що відбуваються у матеріальному світі протягом століть, та усвідомити власне місце впливності часу [37, с. 74].

Однією з найефективніших форм організації музейної діяльності з дошкільнятами є інтерактивні заняття, що ґрунтуються на принципах діяльнісної педагогіки. Згідно з дослідженням Л. М. Амеліченко, музейні заняття, побудовані на моделюванні часових змін, реконструкції побутових ситуацій з минулого, грі в історичні ролі, значною мірою сприяють розвитку хронологічного та історичного мислення в дітей старшого дошкільного віку [1, с. 85]. Цей підхід підтверджується й досвідом роботи, викладеним у методичних рекомендаціях посібника «Музейна педагогіка у роботі з дошкільнятами».

Дослідження Ю. С. Мироненко доводить, що музейне середовище позитивно впливає на формування уявлень про час за рахунок багатоканального сприймання інформації: діти не тільки слухають розповідь екскурсовода, а й розглядають експонати, відтворюють історичні сцени, застосовують різні види практичної

діяльності (розмальовування, конструювання, імітаційні ігри) [14, с. 93]. Таким чином, музей стає полі функціональним освітнім простором, що активізує одночасно візуальні, аудіальні, кінестетичні канали пізнання.

Особливої значущості набуває підхід О.В. Караманов: музей як середовище розвитку історичної свідомості дитини. У своїх працях О. В. Караманов підкреслює, що музейні заняття мають бути спрямовані не лише на передачу фактів, а на розвиток здатності дитини усвідомлювати історичний час і власне місце в ньому. Запропонований ним підхід до організації освітніх занять ґрунтується на таких положеннях:

- сприйманні музейного предмета — дитина повинна бачити не окремий експонат, а його історичний, соціальний і культурний контекст; важливо показати, як предмет "вбудований" у життя людей різних часів;
- діяльнісному підході. Провідну роль при цьому відіграє активна взаємодія з суб'єктами освітнього процесу: моделювання ситуацій, рольові ігри, робота з копіями (версіями) артефактів, створення власних інтерпретацій того чи іншого об'єкта;
- врахуванні емоційно-ціннісного компонента, що спрямований на формування особистого ставлення дітей до подій минулого через переживання, образність, асоціації, що сприяють глибшому розумінню історичного досвіду;
- поєднання чуттєвого та раціонального, тобто уявлення про час розвиваються через переходи від емоційного реагування на предмет до його аналітичного осмислення та співвіднесення з сучасністю;
- розвиток історичної рефлексії полягає в тому, що дитина поступово вчиться ставити запитання: «Як це було? Чому так сталося? Що це означає для мене сьогодні?» і замислюється над ними.

Згідно з концепцією О. П. Шевченко, музей є простором діалогу між поколіннями, у якому діти не просто дізнаються про минуле, а й формують особистісно значуще ставлення до часової послідовності подій [31, с. 102]. Музейне

середовище створює умови для виникнення «емоційного резонансу» — ефекту, коли дитина переживає подію, реконструює її у свідомості, що є необхідною умовою формування глибоких часових уявлень.

У цьому контексті особливої актуальності набуває питання адаптації музейної педагогіки до вікових особливостей дітей старшого дошкільного віку. Л. П. Чепурна підкреслює, що діти цього віку мають високу чутливість до образних, наочних та ігрових форм подачі інформації. Отже, музейні заняття повинні бути побудовані на засадах сюжетності, казковості, інтриги, а також містити активні форми взаємодії — рухливі ігри, діалоги, театралізації [30, с. 85]. Саме така організація сприяє не механічному запам'ятовуванню подій, а формуванню внутрішньої часової логіки у свідомості дитини.

На думку І. І. Юрченко, у взаємодії з дітьми дошкільного віку доцільним є поєднання музейної педагогіки з дидактичними іграми, що дозволяє зберегти баланс між пізнавальною складовою та віковими інтересами дітей. Наприклад, гра «Відгадай, що було раніше» або «Що з чим співпадає за часом?» дозволяє закріпити знання про хронологічну послідовність, розвиток подій у часі, взаємозв'язки між явищами [32, с. 94].

Суттєвий внесок у розробку інтерактивних методів музейної педагогіки зроблено також у зарубіжній науковій практиці. Музейні практики мають величезний потенціал у розвитку часових понять, адже вони поєднують соціальну взаємодію, фізичну активність і когнітивну діяльність, що є основними чинниками формування уявлень про час у дітей дошкільного віку [38, с. 63].

Отже, поняття часу у старших дошкільників формується як результат взаємодії когнітивного, емоційного, поведінкового та культурного компонентів. Педагогічні умови, які ґрунтуються на принципах цілісного розвитку дитини, в тому числі через залучення до музейного середовища, забезпечують ефективне опанування дітьми складної категорії часу. Музейна педагогіка, що базується на інтерактивному, емоційно насиченому та історично обґрунтованому навчанні, розкриває перед дошкільником багато вимірність часу — як фізичної, соціальної та

культурної реальності. Таким чином, саме музейна практика, будучи педагогічно організованою та спрямованою, може слугувати потужним засобом формування уявлень про час у дітей дошкільного віку, що і становить об'єкт подальшого теоретико-прикладного аналізу в межах даного дослідження.

1.2. Проблема формування уявлень дітей про час у дослідженнях вітчизняних та зарубіжних науковців

Проблема формування уявлень про час у дітей дошкільного віку є одним з ключових аспектів психолого-педагогічного супроводу розвитку особистості дитини, що знаходить своє відображення як у вітчизняному, так і зарубіжному науковому дискурсі. Знання про час, хронологічну послідовність подій, минуле, сучасне і майбутнє, становить фундамент для формування системного світосприйняття, причинно-наслідкового мислення, а також соціокультурної ідентичності дитини. У сучасній науці існує широка палітра підходів до розгляду цієї проблеми, зокрема: психофізіологічний, когнітивний, культурно-історичний, педагогічний і герменевтичний.

Серед вітчизняних науковців варто згадати дослідження І. М. Олійник, яка розглядає уявлення про час як складну психолого-педагогічну конструкцію, що формується на основі досвіду, уяви, мовлення та логічного мислення дитини. Вона стверджує, що часові уявлення розвиваються не стихійно, а в результаті спеціально організованої освітньої діяльності, зокрема через моделювання життєвих ситуацій, використання наочних посібників і рольових ігор [17, с. 69].

Подібну позицію поділяє і Т. А. Нечитайло, яка у своїй роботі визначає формування часових уявлень як процес, що пов'язаний із когнітивним зростанням дитини, зокрема з формуванням здатності орієнтуватися в по дієвому ряді, передбачати події та співвідносити їх у часі [16, с. 44]. Вона зазначає, що діти старшого дошкільного віку вже володіють потенціалом для сприйняття таких

понять як «вчора», «сьогодні», «завтра», а також розуміють сезонні зміни, порядок днів тижня, частини доби, проте потребують цілеспрямованої педагогічної підтримки для закріплення та конкретизації цих уявлень.

На важливість врахування індивідуальних темпів розвитку часової орієнтації у дошкільників звертає увагу Р. В. Павелків. У своїй праці він розкриває специфіку сприймання часу дітьми, вказуючи на те, що часові уявлення є не лише продуктом зовнішнього навчального впливу, а й результатом внутрішнього психічного розвитку, зокрема розвитку уваги, пам'яті, мислення та емоційного досвіду [18, с. 54].

Досить глибоко теоретико-методичні засади розвитку часових уявлень розкрито в дослідженні М. П. Романчука, який аналізує специфіку використання дидактичних засобів, інтерактивних технологій, а також інтеграції знань з різних освітніх галузей для формування цілісної картини часу у свідомості дитини [22, с. 29]. Автор акцентує увагу на необхідності формувати не лише хронологічну послідовність подій, а й усвідомлення причинно-наслідкових зв'язків між подіями минулого та сьогодення.

Також ґрунтовний аналіз часової орієнтації представлений у працях П. М. Кравченка, який досліджував психолого-педагогічні аспекти навчання прийомів вимірювання часу у дітей дошкільного віку. Він наголошує, що такі поняття як «хвилина», «година», «доба», «тиждень» потребують конкретного практичного осмислення через спостереження, експериментування та ігрове моделювання [12, с. 81]. Важливо, щоб діти не просто запам'ятовували терміни, а вміли застосовувати їх у повсякденному житті, що потребує інтеграції освітнього і життєвого досвіду дитини.

У роботі Л. В. Козак розглядається феномен часової структури освітнього процесу в дошкільному закладі. Авторка переконана, що постійне використання хронологічно впорядкованого розкладу, календарних і ритуальних подій (наприклад, ранкові кола, святкові дати, зміни пори року) сприяє закріпленню уявлень про час у повсякденному контексті [10, с. 57].

Значною мірою дослідження уявлень про час у дітей відображають і міждисциплінарний підхід. Так, О. О. Дронова аналізує особливості формування уявлень про час і простір через образотворче мистецтво. Вона підкреслює, що використання візуальних образів, зображення сезонів, добових циклів, старовинних предметів побуту дозволяє дитині конкретизувати абстрактні часові категорії [8, с. 47]. У вітчизняній педагогіці простежується усталена думка про необхідність поетапного, системного підходу до формування у дітей уявлень про час. Цей процес передбачає врахування не лише вікових особливостей, а й індивідуальних характеристик дітей, умов освітнього середовища, а також використання адекватних методичних засобів, зокрема ігор, образотворчої діяльності, навчальних моделей (календарів, годинників), і в подальшому — музейної педагогіки як потужного формуючого інструменту. Усе це вимагає ґрунтовного наукового аналізу, що стане предметом наступних розділів даного дослідження.

У вітчизняній науковій думці значну увагу приділено емпіричному вивченню форм і засобів формування часових уявлень у дітей старшого дошкільного віку. Зокрема, у роботі В. І. Литвиненка обґрунтовано структуру уявлень про час як цілісну когнітивну модель, яка включає сприймання, розуміння та застосування часових категорій у різних життєвих контекстах [13, с. 102]. Автор вказує, що розвиток часових уявлень потребує впровадження в освітній процес спеціальних методичних прийомів, серед яких центральне місце посідають дидактичні ігри, мовленнєві завдання, наочність, спостереження і моделювання часових ситуацій [13, с. 119].

У дослідженнях Н. Д. Петрової та І. О. Даниленка представлено концептуальні підходи до педагогічного впливу на розвиток часової орієнтації. Петрова зазначає, що діти у віці 5–6 років ще не оперують абстрактними часовими поняттями в повному обсязі, проте мають здатність до їх інтеріоризації за умови правильно організованого середовища [19, с. 64]. І. О. Даниленко акцентує увагу

на важливості роботи з календарно-годинниковими моделями, в яких дитина набуває досвіду хронологічного упорядкування подій [9, с. 88].

Ці положення узгоджуються з дослідженням Т. І. Бондаренко, яка підкреслює роль педагогічних технологій у контексті розвитку часових уявлень. Авторка вказує на ефективність інтегративного підходу, що поєднує знання з математики, природознавства, літератури, образотворчого мистецтва у єдиний дидактичний простір, в якому час розглядається як феномен, доступний для дитячого розуміння [4, с. 74]. Підсумовуючи вітчизняні підходи, варто виділити ключові педагогічні засоби, які використовуються для формування у дітей старшого дошкільного віку уявлень про час. Їх доцільно систематизувати у вигляді таблиці 1.2.

Таблиця 1.2

Ключові педагогічні засоби, які використовуються для формування у дітей старшого дошкільного віку уявлень про час

Педагогічний засіб	Зміст	Автор(и)
Дидактичні ігри	Розвиток хронологічного мислення через сюжетно-рольові ігри, ігри з правилами	Конопелько Г. В. [11, с. 34]
Календарно-годинникові моделі	Вивчення одиниць часу, послідовності подій	Тараненко П. В. [26, с. 95]
Мовленнєві завдання	Упорядкування подій у мовленні, вживання часових маркерів	Нечитайло Т. А. [16, с. 82]
Мистецтво та образи	Візуалізація часу через зміну кольору, форми, сюжету	Дронова О. [8, с. 47]
Освітні ситуації	Створення проблемних ситуацій, що потребують часових рішень	Власенко Н. П. [5, с. 50]

Аналізуючи зарубіжні підходи, слід звернутися до фундаментального дослідження К. Фарді, яка на основі огляду європейської практики дошкільної

освіти визначила ключові вектори розвитку поняття історичного часу у дітей раннього віку [35]. Вона вказує, що діти дошкільного віку здатні оволодівати первинними уявленнями про минуле, теперішнє та майбутнє за умови цілеспрямованої педагогічної підтримки, в якій вагому роль відіграють наративні практики (розповіді, казки, обговорення), візуальні матеріали та особистісний досвід.

Цікаву типологію джерел часу запропонували Д. Фалк та Л. Даркінг, які розмежовують формальні та неформальні джерела засвоєння знань про час, включаючи музейні експозиції, історичні реконструкції, мультимедійні засоби та об'єкти матеріальної культури [38]. З їхньої точки зору, дитина навчається через досвід, і чим різноманітніший і контекстуально насичений цей досвід, тим глибше відбувається засвоєння часових категорій. Як вітчизняні, так і зарубіжні дослідження наголошують на необхідності багаторівневого педагогічного впливу, який базується на цілісному розвитку когнітивних, мовленнєвих, емоційних і соціокультурних компетентностей дитини. Формування уявлень про час потребує не лише знань, а й практичного застосування, інтеграції у досвід дитини, чого можна досягти через музейну педагогіку, що буде детально розглянуто у наступних розділах дипломного дослідження.

Продовжуючи розгляд наукових підходів до формування часових уявлень у дітей старшого дошкільного віку, варто звернути увагу на висновки, сформульовані у роботах вітчизняних і зарубіжних дослідників щодо взаємозв'язку соціального контексту та засобів навчального впливу на становлення часової свідомості. Наприклад, у праці Олійник І. М. доводиться, що інтеріоризація понять часу у дітей значною мірою залежить від включення їх у культурно значущу діяльність, в якій вони мають можливість досліджувати минуле, осмислювати сучасне та проєктувати майбутнє [17, с. 129]. Саме такий тип діяльності, як свідчать новітні наукові пошуки, надає музейна педагогіка — завдяки доступу до артефактів, експозицій, наративів та символічних моделей.

Серед ключових концептів у дослідженнях музейної педагогіки є ідея «навчального простору з відкритим змістом», яку детально аналізують Фолк Д. Х. і Дайкінг Л. Д., стверджуючи, що навчання у музеї не є лінійним або формалізованим, а відбувається через особистісно значуще занурення в середовище, де знання формується на основі власного досвіду та емоційного резонансу [37, с. 88]. Саме тому музей, на їхню думку, є унікальним середовищем, у якому дитина з раннього віку починає осмислювати часові взаємозв'язки подій, явищ і об'єктів. Подібну думку розвиває і Шевченко О. П., наголошуючи на функції музейного простору як компонента освітнього середовища, що сприяє активному залученню дитини до соціокультурного досвіду через образне пізнання історії [31, с. 103].

Цікавою також є думка Савченко О. Я., яка на основі експериментального дослідження підтверджує ефективність музейної педагогіки у формуванні складних уявлень у дітей, зокрема про історичний час. Авторка зазначає, що систематичне відвідування музеїв і участь у музейних заняттях сприяє зростанню когнітивного інтересу, підвищенню рівня часової орієнтації та розвитку понятійного апарату щодо послідовності подій [23, с. 119].

У свою чергу, Пшенична Л. у методичному посібнику для вихователів виокремлює низку практичних форм організації освітнього процесу в умовах музею — це музейні квести, тематичні екскурсії, творчі завдання з реконструкції подій, які забезпечують глибше занурення дошкільника в історичну тематику й активізують процеси порівняння часових етапів [20, с. 77]. Такий підхід дає змогу на практиці реалізувати принцип розвитку часової логіки, як зазначає Амельченко Л. М., відповідно до етапів дозрівання пізнавальної сфери дошкільника [1, с. 152].

Особливе місце у дослідженнях посідає роль емоційного компоненту у сприйманні часу дітьми, що підтверджується висновками міжнародного дослідження, де зазначається, що формування уявлень про час вимагає урахування афективних механізмів запам'ятовування, персоніфікації подій і включення у соціальні практики, які є типовими для музейної педагогіки [39, с. 3]. Зокрема на

думку О.В. Караманова, однією з переваг музейного освітнянського музейного простору є можливість «ознайомлення з предметом у безпосередній взаємодії з ним (потримати в руках, спробувати завести механізм, виконати з його допомогою певне завдання тощо)» [4, 6]. Разом з тим дослідник зазначає, що поруч з багатьма перевагами, така форма роботи має певні недоліки. Діти працюють у звичному середовищі, знижується ефект від візуального впливу, оскільки освітнянські музеї значно поступаються рівнем наповнення колекції та формування експозиції. Вітчизняна дослідниця Стуцура Л. О. також підкреслює важливість поєднання наочного, емоційного й ігрового компонентів у музейних заняттях з дошкільнятами для ефективного розвитку їхніх уявлень про час [25, с. 118].

Отже, сучасні наукові дослідження пропонують цілісну методологічну платформу для розв'язання проблеми формування уявлень про час у дітей старшого дошкільного віку. Відбувається поступовий перехід від традиційних дидактичних підходів до інтегративних моделей освіти, що ґрунтуються на взаємодії когнітивного, емоційного та культурного досвіду дитини. У цьому контексті музейна педагогіка постає як перспективний напрям, який має значний потенціал у справі розширення пізнавальних горизонтів дошкільнят, формування їхньої часової компетентності, орієнтації в хронологічному просторі та осмислення змін у навколишньому світі. Залучення дітей до музейного середовища, використання його дидактичного потенціалу й емоційної насиченості відповідає вимогам сучасної дошкільної освіти, орієнтованої на розвиток особистості через включення в живу культурну традицію.

1.3. Потенційні можливості музейної педагогіки як засобу формування у дітей старшого дошкільного віку уявлень про час

Музейна педагогіка як окрема галузь сучасної педагогічної науки відкриває нові перспективи для вирішення завдання формування у дітей старшого

дошкільного віку уявлень про час. Її потенціал ґрунтується на поєднанні освітнього змісту з предметно-наочним, культурно-історичним і емоційно забарвленим контекстом, що особливо важливо в умовах пізнавального розвитку дошкільника. Згідно з концепцією, розробленою Григоренко М. М., музейна педагогіка у дошкільній освіті виступає не лише як інструмент передачі знань, а й як засіб пробудження емоційного резонансу, залучення до соціокультурного досвіду і формування уявлень, що виходять за межі повсякденного сприймання [7, с. 59]. Саме через такі механізми музейне середовище стає продуктивним майданчиком для формування часових уявлень у дітей, які ще не оперують абстрактними логічними категоріями, однак здатні засвоювати образно-послідовні зв'язки між подіями, предметами і явищами.

Дослідниця Мироненко Ю. С. у своїй монографії переконливо доводить, що музейне середовище здатне стати «культурним провідником» у засвоєнні категорій часу: «минуле – теперішнє – майбутнє», «раніше – пізніше», «довше – коротше», а також понять історичної послідовності й циклічності [14, с. 104]. На її думку, саме через взаємодію з експонатами, наративним супроводом екскурсії, реконструктивними іграми та творчими завданнями у дітей формуються основи часової свідомості, що поступово трансформуються у складніші ментальні структури. Такий підхід ґрунтується на принципах діяльнісної ігрової моделі навчання, в якій дитина не є пасивним споживачем інформації, а активним учасником процесу пізнання.

Однією з ключових педагогічних умов, які забезпечують ефективність музейної педагогіки у формуванні часових уявлень, є організація емоційно забарвленого освітнього досвіду. Амельченко Л. М. підкреслює, що експонат сам по собі не несе освітньої цінності, якщо не включений у систему цілеспрямованої педагогічної взаємодії. Саме педагог має забезпечити смислову інтерпретацію об'єктів, активізувати сприйняття, організувати навчальну гру або дискусію, в яких дитина усвідомить часовий вимір подій [1, с. 87]. Так, знайомство з предметами побуту минулих епох у супроводі порівняльного аналізу з сучасними аналогами дає

змогу дітям встановити причинно-наслідкові зв'язки і сформувати первинні хронологічні уявлення.

У методичному посібнику «Музейна педагогіка у роботі з дошкільнятами» під редакцією Шевченко О. П. визначено конкретні форми взаємодії дошкільника з музейним простором, зокрема міні-екскурсії, тематичні заняття з використанням експонатів-реплік, театралізовані реконструкції, образотворчі майстер-класи тощо [15, с. 62]. Кожна з цих форм є поліфункціональною, адже поєднує інформативну, емоційно-естетичну, ігрову та пізнавальну складові. Через них дитина не лише дізнається про певні історичні події, а й «проживає» їх у безпосередній взаємодії, що сприяє закріпленню в її свідомості логіки історичної послідовності.

Суттєвим є й підкреслення ролі сенсорного досвіду у засвоєнні часових категорій. Як зазначає Стуцура Л. О., дошкільник особливо ефективно сприймає та осмислює інформацію через багатоканальне залучення органів чуттів – зорового, слухового, дотикового, що реалізується саме в музейному середовищі [25, с. 93]. Наприклад, можливість роздивитися, доторкнутися до експоната-репліки, послухати відповідну історію, а потім відтворити її в малюнку або інсценізації забезпечує глибше занурення дитини в часовий контекст. Унаслідок цього у дошкільника формується не лише окрема уява про певний предмет або явище, а цілісна картинка подій, структурована за хронологічною або причинно-наслідковою логікою.

Другим важливим вектором розгляду потенційних можливостей музейної педагогіки у формуванні у дітей старшого дошкільного віку уявлень про час є орієнтація на активізацію пізнавальної діяльності через реконструктивно-інтерактивні форми роботи, які базуються на цілісному емоційно-смысловому переживанні. Як вказує Савченко О. Г., музейне заняття для дошкільників не повинно обмежуватись лише спогляданням експонатів або слуханням розповіді педагога, а має включати в себе активні форми участі, зокрема моделювання, інтерактивні дидактичні ігри, театралізацію, що в результаті забезпечують ефективне засвоєння часових зв'язків між подіями [23, с. 54]. Наприклад, гра

«Знайди предмет з минулого» не лише розвиває хронологічне мислення, а й формує навички класифікації та узагальнення.

Особливу роль у процесі формування часових уявлень відіграє організація музейно-ігрових занять з урахуванням вікових особливостей дітей. У роботі Пшеничної Л. розглядаються прийоми так званої «часової драматургії», коли педагог за допомогою послідовного розгортання подій під час музейного уроку формує у дитини логіку «до – під час – після», що є засадничою для оволодіння поняттям хронологічного часу [20, с. 69]. Такий підхід дозволяє не лише забезпечити глибше розуміння часових категорій, а й інтегрувати їх у повсякденний досвід дитини через емоційне залучення. У таблиці 1.3 подано узагальнення ключових форм і методів музейної педагогіки, що найбільш ефективно сприяють формуванню уявлень про час у дітей старшого дошкільного віку.

Таблиця 1.3

Ключові форми і методи музейної педагогіки

Метод/Форма	Зміст/Опис діяльності	Очікуваний результат	Джерело
Міні-екскурсія	Знайомство з експонатами, що демонструють зміну речей у часі (наприклад, старовинний посуд, одяг, іграшки)	Формування первинних хронологічних уявлень, розрізнення понять «давно», «сьогодні», «буде»	[7, с. 111]
Інтерактивна гра	Розігрування ситуацій на основі історичних сюжетів (наприклад, «Життя в минулому столітті»)	Удосконалення здатності розуміти причинно-наслідкові зв'язки у часовому контексті	[23, с. 58]
Тематичні майстер-класи	Виготовлення предметів «минулого» (листівки,	Закріплення понять «було – стало», «колись – тепер»	[25, с. 107]

Метод/Форма	Зміст/Опис діяльності	Очікуваний результат	Джерело
	глиняного посуду, ляльок-мотанок)		
Музейна казка	Читання чи інсценізація сюжетів з елементами часової логіки (наприклад, «Подорож годинникової стрілки»)	Розвиток вміння послідовно розповідати про події у хронологічному порядку	[15, с. 79]
Сюжетно-рольова гра	Відтворення «історичних» ролей (наприклад, князя, селянина, школяра 1920-х рр.)	Інтеграція часових понять у соціально-побутовий досвід дитини	[20, с. 88]

Як видно з таблиці 1.3, найефективніші методи музейної педагогіки ті, що забезпечують максимальне занурення дитини в умовно-історичну ситуацію. Цей принцип розкрито й у роботі Стуцури Л. О., яка підкреслює важливість «наративної візуалізації», коли предмет чи явище розглядається не ізольовано, а у контексті змін у часі – через «історію предмета» або його життєвий шлях [25, с. 89]. Наприклад, демонстрація декількох моделей годинників (пісочний, механічний, електронний) у поєднанні з історією їх виникнення та використання не лише розширює знання дитини про технічний прогрес, а й формує уявлення про еволюцію часових засобів вимірювання.

Підтвердженням ефективності музейної педагогіки є результати експериментальних досліджень, зокрема праця Савченко О. Г., яка на підставі педагогічного експерименту продемонструвала зростання рівня сформованості часових уявлень у дітей, що брали участь у музейно-ігрових заняттях: від 42 % на початковому етапі до 83 % після проведення циклу інтерактивних заходів [23, с. 92]. Цей факт свідчить про високу дидактичну результативність музею як

освітнього простору, який поєднує наочність, дію, емоцію і мислення. Музейна педагогіка не лише доповнює традиційні форми дошкільної освіти, а й створює унікальне середовище, в якому поняття часу перестає бути абстрактним і набуває конкретних, емоційно насичених форм. Вона сприяє не лише засвоєнню часових понять, а й формуванню у дітей почуття історичної тяглості, цінності минулого та відповідальності за майбутнє.

Значним чинником ефективності музейної педагогіки як засобу формування часових уявлень у дітей старшого дошкільного віку є її здатність органічно поєднувати візуально-предметну наочність, символічне моделювання та художньо-емоційне переживання дитиною інформації про минуле. Дослідниця Ярошенко Л. О. підкреслює, що саме музейне середовище, на відміну від традиційного освітнього простору, створює ситуації «занурення» у час, що активізують механізми асоціативного мислення, уяви, емоційної пам'яті й сенсорного сприймання, завдяки чому у дітей не лише формується понятійне поле часу, а й починає складатися первинна структура часової свідомості [34, с. 107].

Розвиток часових уявлень у музейному середовищі також передбачає реалізацію принципу наступності між досвідом, який дитина вже має, та новими знаннями, які вона набуває в ході музейної взаємодії. Саме тому ефективними виявляються заняття, побудовані на порівнянні «сучасного» і «минулого» через контрастні експозиції, реконструкції побутових сцен з минулих епох, інтеграцію усної народної творчості (казок, легенд, обрядових пісень) у структуру заняття. На думку Белінської О. О., такі прийоми дозволяють актуалізувати в дитячій свідомості відчуття плинності часу, його зв'язку з поколіннями, сезонними циклами, трудовими й календарно-обрядовими традиціями [3, с. 112].

Окрему увагу слід приділити застосуванню музейної педагогіки як засобу формування у дітей часових понять у контексті національно-культурної ідентичності. Яценко Н. М. вказує, що інтеграція у музейні заняття матеріалів, що розкривають українські народні уявлення про час (колообіг року, сезонність праці, обрядовий календар), не лише активізує емоційну сферу дитини, а й сприяє

формуванню в неї цілісної картини світу з чітко структурованими часовими орієнтирами [33, с. 97]. Завдяки цьому поняття «вчора», «сьогодні», «завтра», «колись», «зараз» наповнюються для дитини конкретним змістом.

Потужним засобом формування часових уявлень є і використання художньої літератури у межах музейних занять. Як зазначає Мироненко Ю. С., включення у заняття фрагментів з літературних творів історичної тематики, читання листів з минулого або імітація розповідей очевидців сприяє створенню в дітей цілісних образів минулих епох, що формують здатність до хронологічного співвіднесення подій [14, с. 126]. Через інтеграцію вербального і предметного ряду, дітей навчають не лише ідентифікувати часові ознаки предметів, а й осмислювати причинно-наслідкові зв'язки, що формують логіку подій у часі.

Водночас слід зазначити, що реалізація потенціалу музейної педагогіки можлива лише за наявності відповідних педагогічних умов, які обґрунтовані у низці сучасних праць. Зокрема, Андрєєва С. І. серед таких умов виділяє: системну організацію музейної діяльності в структурі освітнього процесу, забезпечення тематичної цілісності занять, застосування індивідуального підходу, методичну підготовку педагогів до роботи в музейному середовищі, а також створення ситуації успіху в кожному дитячому досвіді взаємодії з історично значущим матеріалом [2, с. 14].

Іншою важливою умовою ефективного впливу музейної педагогіки на розвиток часових уявлень є застосування дидактичного моделювання. Дослідниця Тараненко П. В. доводить, що використання календарно-годинникових схем, стрілочних таблиць, умовних позначок, пісочного годинника як символів часу в поєднанні з реальними музейними предметами сприяє перенесенню дитиною власного досвіду на абстрактні часові категорії [26, с. 65]. Таким чином, у процесі педагогічного супроводу музейного заняття дитина набуває здатності візуалізувати і впорядковувати події відповідно до їхньої тривалості, послідовності та частотності.

Загалом, на основі аналізу наукових джерел можна виокремити основні напрями реалізації потенціалу музейної педагогіки у формуванні уявлень про час у дітей старшого дошкільного віку:

- застосування музейних артефактів, фотографії, предметів побуту з «історією» для формування у дітей усвідомлення хронології подій;
- застосування візуальних засобів для демонстрування змін у часі;
- інтеграція художньо-літературного та фольклорного матеріалу в освітню взаємодію з дітьми [2, с. 17].

Отже, музейна педагогіка має високий потенціал як педагогічний засіб формування у дітей старшого дошкільного віку уявлень про час. Вона сприяє розвитку в дітей не лише первинного хронологічного мислення, а й формує ціннісно-особистісне ставлення до історії, культури, традицій, забезпечуючи тим самим основу для формування елементів історичної свідомості в дошкільному віці. За умови науково обґрунтованого підходу та відповідної організації освітнього процесу музейна педагогіка здатна стати важливим чинником гармонійного розвитку дитини в сучасному суспільстві.

Висновки до розділу 1

Проведений теоретичний аналіз наукових джерел дозволив виявити та систематизувати ключові положення щодо сутності поняття «час», специфіки його сприймання у дітей дошкільного віку та можливостей музейної педагогіки як ефективного засобу формування часових уявлень у старших дошкільників. На основі опрацювання філософської, психологічної та педагогічної літератури встановлено, що уявлення про час у дошкільному віці є складною психолого-педагогічною категорією, яка охоплює когнітивні, емоційно-ціннісні та поведінкові компоненти й формується у процесі поступового засвоєння дитиною таких понять, як тривалість, послідовність, періодичність, зміна тощо.

Розгляд поняття «час» як складової картин світу дитини дозволив уточнити його зміст у контексті вікових особливостей дошкільного періоду. Встановлено, що в основі формування уявлень про час у старшому дошкільному віці лежить здатність до узагальнення життєвого досвіду, аналізу подій у минулому та прогнозування подій у майбутньому, що, у свою чергу, потребує систематичної педагогічної підтримки, створення розвивального середовища та застосування спеціально підібраних методик, адекватних віковій дитині.

Проблема формування часових уявлень у дітей старшого дошкільного віку розроблялася у контексті загального розвитку дитини (О. Белінська, Т. Андрєєва, В. Литвиненко, Т. Нечитайло), її пізнавальної діяльності (Р. Павелків, П. Кравченко, І. Олійник), формування елементів часової свідомості (І. Федорук, В. Степаненко, Л. Чепурна), а також у межах теоретико-методологічних засад дошкільної педагогіки (Н. Власенко, Л. Бондаренко, О. Волощук). Узагальнення цих підходів дозволило виокремити ключові чинники, що впливають на ефективність процесу формування часових уявлень, серед яких провідну роль відіграють принципи наступності, системності, доступності, наочності та інтегрованості змісту навчання.

Особлива увага у дослідженні була зосереджена на вивченні можливостей музейної педагогіки як інноваційного підходу до формування уявлень про час у дошкільному віці. У третьому підрозділі обґрунтовано, що музейне середовище забезпечує унікальні умови для розвитку часових уявлень завдяки поєднанню експозиційної діяльності, емоційно-чуттєвого сприймання предметів минулого, можливості візуального зіставлення «тепер» і «колись», використанню інтерактивних методик, а також залучення дітей до сюжетно-рольових ігор, моделювання ситуацій. Музейна педагогіка створює підґрунтя для особистісного осмислення категорії часу, формує у дітей елементи історичної свідомості та дозволяє реалізовувати принципи культури відповідного та особистісно орієнтованого навчання.

За результатами теоретичного аналізу визначено, що педагогічне забезпечення формування уявлень про час у дітей старшого дошкільного віку потребує поєднання традиційних і нетрадиційних методик, серед яких музейна педагогіка посідає особливе місце. Її потенціал проявляється через можливість організації пізнавальної діяльності на основі автентичного матеріалу, використання музейних експонатів як символів часу..

Отже, на основі аналізу першого розділу нашого дослідження обґрунтовано, що музейна педагогіка володіє значним потенціалом як засіб формування уявлень про час у дітей старшого дошкільного віку, а також визначено наукові основи подальшого дослідження педагогічних умов її ефективного впровадження в освітній процес закладів дошкільної освіти.

РОЗДІЛ 2

ДОСЛІДНИЦЬКО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА РОБОТА З ФОРМУВАННЯ УЯВЛЕНЬ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ПРО ЧАС ЗАСОБОМ МУЗЕЙНОЇ ПЕДАГОГІКИ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

2.1. Виявлення рівнів сформованості уявлень про час у дітей старшого дошкільного віку

На етапі констатувального експерименту було визначено мету, завдання та методичний інструментарій дослідження рівня сформованості уявлень про час у дітей старшого дошкільного віку. Основна мета полягала у виявленні фактичного стану засвоєння дітьми таких базових часових понять, як тривалість, послідовність, ритмічність, циклічність, зміна частин доби, днів тижня, місяців, пів року, а також у здатності орієнтуватися в часових явищах повсякденного життя. Завданням стало діагностування рівнів сформованості часових уявлень за допомогою комплексу психолого-педагогічних методик, адаптованих до особливостей віку.

Для цього було обрана група старшого дошкільного віку (експериментальну й контрольну), 20 дітей в групі на базі комунального закладу дошкільної освіти, що функціонує у міському середовищі. Методика діагностування ґрунтувалася на адаптованих завданнях за працями таких науковців, як Шаран О., Шаран В., Собко А. та передбачали якісний аналіз дитячих відповідей за п'ятьма ключовими показниками:

- 1) Знання й розуміння основних частин доби та вміння розмістити події протягом дня;
- 2) Усвідомлення послідовності днів тижня, місяців, пів року;
- 3) Уміння порівнювати тривалість подій (коротко-довго, швидко-повільно);

4) Орієнтація в часовому плані за допомогою наочності (годинник, календар);

5) Здатність застосовувати часові поняття у мовленні та в ігрових ситуаціях. Для більшої наочності результати діагностування узагальнено в таблиці 2.1.

Під час констатувального експерименту нами були використані наступні методики:

1. Методики для дослідження вербальної репрезентації часових понять. Ця методика дозволяє оцінити, наскільки дитина розуміє слова, що позначають час. Такі значення слів «вчора», «сьогодні», «завтра», «ранок», «вечір»; а також вибір правильного часу події за картинками або розповідями; розпізнавання днів тижня, місяців, сезонів.

2. Методики для визначення здатності встановлювати часову послідовність подій.

Дана методика дає змогу правильно оцінити розуміння логічної послідовності подій у часі, такі, як: складання картинок у правильній послідовності (наприклад, «висадження рослини → полив → ріст → збір врожаю»); розповіді власних щоденних або вигаданих історій у хронологічному порядку; встановлення причинно-наслідкових зв'язків у подіях.

3. Методики для оцінки орієнтації в частинах доби та календарних одиницях. Така методика допомагає зрозуміти, чи дитина здатна визначати час доби і базові календарні періоди. За даними прикладами: впізнавання часу доби за картинками (ранок, день, вечір, ніч); визначення днів тижня, сезонів, місяців; ігрові завдання на планування подій у тижні або місяці.

4. Методики для оцінки уявлень про тривалість часу.

Дана методика дозволяє зрозуміти вихователю, чи дитина усвідомлює довжину подій. Наприклад: порівняння тривалості подій (наприклад, «Що довше: гратися 10 хвилин чи дивитися мультфільм 20 хвилин?»); виконання

завдань на відтворення послідовності дій у певний час; ігри з таймером або пісочним годинником.

Зокрема під час дидактичної гри «Розклади картинки» дітям пропонували набір сюжетних картинок (ранок, день, вечір, ніч). Завдання цієї гри було розкласти їх у логічній часовій послідовності та пояснити вибір. Діти давали відповідь, зокрема Аліса Т.: «Я ж теж вранці вмиваюся, одягаю гарне платтячко та йду в садочок...», а Андрійко С. В., в свою чергу, відповідав по іншому: «Ось це після садочка — я йду додому, а потім вечеряю, і вже темно стає». Також відповідь Софійка Л. мала іншу версію: «Спочатку ранок, бо сонечко прокидається, а вночі темно — значить це останнє».

Для визначення рівня умінь дітей встановлювати послідовність подій ми використовували дидактичну гру «Назви по порядку (що за цим слідує)»: діти мали встановити послідовність пір року, днів тижня, подій тощо. Відповіді дітей були такими:

Юра К. (після слова «вівторок»): «Потім середа, а вчора був понеділок».

Божена В. (пояснюючи пори року): «Влітку тепло і я на морі купалась, потім осінь — листочки падають».

Дмитрик О.: «Зараз зима, бо холодно і сніг. А після зими — весна, бо будуть рости квіти».

Для уміння порівнювати тривалість подій дітям було запропоновано дидактична гра під назвою «Коротко чи довго?». Де розкривалися такі завдання як: назви знайомих подій або дій (чистити зуби, дивитися мультфільм, їхати в гості тощо) та просили визначити, що триває довше, а що — коротше. Учити дітей умінню порівнювати тривалість подій.

Відповіді дітей були різними та достатньо зрозумілими:

Оленка П.: «Чистити зуби — це коротко, а їхати до бабусі в село довго... дуже довго!»

Діти давали такі відповіді показуючи на годинник: Сергійко Н. «Ось коли я прокидаюся — це сім ранку», а відповідь Катрусі Ж. була така: «Оце обід, бо ми тоді їмо супчик».

Під час роботи з календарем діти визначали сьогоднішню дату, день тижня, знаходили їх у календарній сітці, а також позначали важливі події чи свята. Відповіді дітей були змістовні і відповідали темі заданої для вивчення:

Марина Б. (знаходячи потрібну клітинку): «Сьогодні вівторок, ось він — 12 число, ми хрестиком його позначаємо».

Роман Є.: «Свято буде тут — на неділю, мама казала, що підемо гуляти».

Дітям пропонувалося послідовно описати свій типовий день, використовуючи часові слова: «спочатку», «потім», «далі», «після цього», «ввечері», «зранку» тощо. Для цього було обране завдання «Розкажи, як ти проводиш день». Завдання спрямоване на виявлення сформованості часової логіки в мовленні.

Відповіді дітей були такими:

Кіра П.: «Спочатку я встаю, потім умиваюся, після цього їм кашу, а ввечері тато читає мені казку».

Велеслав Г.: «Я зранку в садок, потім гуляємо, обідаємо, а після денного сну мама забирає».

Під час сюжетно-рольової гри « У дитячому садку» діти мали можливість відтворювати події дня у закладі дошкільної освіти, послідовно називаючи частини режимного моменту та позначаючи їх часовими поняттями.

Відповіді, які давали діти були такими:

Соломія Д.: «Зараз ранок, ми прийшли в садок, потім в нас заняття, а після заняття — прогулянка».

Міланка М.: «Вже вечір, значить усі діти йдуть додому. Завтра буде новий день».

Таблиця 2.1

Рівні сформованості уявлень про час у дітей старшого дошкільного віку (констатувальний етап, %)

Показники	Високий рівень	Середній рівень	Низький рівень
Частини доби	25 %	55 %	20 %
Дні тижня, місяці, пори року	20 %	50 %	30 %
Тривалість подій	15 %	45 %	40 %
Орієнтація за годинником, календарем	10 %	40 %	50 %
Часові поняття у мовленні	30 %	50 %	20 %

У процесі констатувального етапу дослідження було визначено реальний стан сформованості часових уявлень дітей, що є важливим чинником для організації подальшого етапу роботи.

На основі комплексного аналізу емпіричних даних були визначені основні критерії сформованості часових уявлень, які включали: вербальну репрезентацію часових понять, здатність встановлювати часову послідовність подій, орієнтацію в частинах доби й основних календарних одиницях, уявлення про тривалість та зміну подій у часі.

- **Високий рівень** (16.7 %). Діти, яких ми віднесли до цієї групи, володіли часовими поняттями та застосовували їх у мовленні, встановлювали послідовність подій, орієнтувалися в календарних системах (дні тижня, пори року), розрізняли темпоральні відтінки дієслів, демонстрували сформоване уявлення про перебіг подій.

- **Середній рівень (46.6%).** Діти цієї групи частково орієнтувалися в часових характеристиках, іноді плутали такі поняття як «вчора» і «завтра», можуть встановлювати послідовність подій за підказкою дорослого або з опорою на контекст (наприклад, малюнки, історії). Разом з тим, діти цієї групи могли визначати елементарні часові події у власному житті (наприклад, що робили вранці, а що будуть робити ввечері).
- **Низький рівень (36.7%).** Діти, яких ми віднесли до цієї групи, не орієнтуються у часових категоріях, їм важко встановити послідовність подій, плутають частин доби, днів тижня, не виявляють інтересу до подій минулого, не вміють самостійно описати зміну подій у часі. Водночас виявляють інтерес до приємних для них подій, які мають відбутися в майбутньому: день народження, гостини у родичів, поїздка до зоопарку тощо.

З метою систематизації результатів було здійснено кількісне групування дітей за означеними рівнями сформованості. Отримані результати подано в таблиці 2.2.

Таблиця 2.2

Рівні сформованості уявлень про час у дітей старшого дошкільного віку
(констатувальний етап, %)

Рівень сформованості	Кількість дітей (n = 30)	% від загальної кількості	Характеристика рівня
Високий	5	16,7 %	Дитина впевнено оперує часовими поняттями, встановлює послідовність подій, орієнтується в календарних системах (дні тижня, пори року), розрізняє поняття минулого, теперішнього і майбутнього, демонструє сформоване уявлення про перебіг подій.

Рівень сформованості	Кількість дітей (n = 30)	% від загальної кількості	Характеристика рівня
Середній	14	46,6 %	Дитина частково орієнтується в часових характеристиках, іноді плутає часові «вчора» і «завтра», виконує завдання з опорою на допомогу дорослого або контекстну підказку, може встановлювати послідовність подій за підказкою дорослого або з опорою на контекст (наприклад, малюнки, історії).
Низький	11	36,7 %	Дитина не орієнтується у часових категоріях, не розрізняє послідовність подій, погано засвоїла поняття частин доби, днів тижня, не проявляє інтересу до подій минулого, не вміє самостійно описати зміну подій у часі.

Отримані діагностичні дані засвідчують, що більшість дітей володіють часовими уявленнями на середньому або низькому рівні, що ускладнює їхнє усвідомлення часових відрізків, їх тривалість. Уявлення дітей про тривалість та змінність подій виявляються частково сформованими: вони орієнтуються у найбільш знайомих часових категоріях (ранок, день, вечір), проте часто не можуть правильно визначити їхню тривалість, встановити хронологічну послідовність або співвідносити події з відповідними часовими інтервалами.

У межах діагностики виявлено такі особливості сприймання часу у дітей старшого дошкільного віку:

- встановлення послідовності подій (спочатку–потім, раніше–пізніше) викликає труднощі у значної частини дітей;

- співвіднесення реальних подій із часовими проміжками є нестійким: діти неточно визначають, що саме займає більше або менше часу;
- знання днів тижня та частин доби носять фрагментарний характер. Здебільшого діти не змогли відтворити повну послідовність днів тижня, пропускали окремі з них або плутали порядок днів тижня.

Аналіз отриманих результатів дозволив констатувати, що переважна більшість дітей старшого дошкільного віку мають лише фрагментарні або поверхові уявлення про час, що свідчить про середній або низький рівень сформованості часових уявлень. Високий рівень виявлено лише в 16,7 % досліджуваних, що вказує на недостатній рівень сформованості відповідної пізнавальної сфери навіть у межах старшої вікової групи.

З метою конкретизації причин такої ситуації було здійснено додатковий якісний аналіз педагогічного впливу в умовах закладу дошкільної освіти. Було з'ясовано, що переважна більшість форм освітньої взаємодії з дітьми старшого дошкільного віку мають репродуктивний характер, спрямовані на запам'ятовування назв частин доби, днів тижня, місяців, без створення умов для осмислення часових зв'язків або для формування здатності орієнтуватися в соціально-культурному часі.

Особливо виразним виявився розрив між рівнем засвоєння календарних понять та уявленнями про тривалість подій. Наприклад, завдання, пов'язані із визначенням послідовності історичних епох (навіть у спрощеній формі: «було раніше — стало пізніше»), виявилися практично незрозумілими для дітей із середнім і низьким рівнем. При цьому діти високого рівня спиралися на інтуїтивне або опосередковано набутий досвід (наприклад, відвідування музеїв із батьками, перегляд пізнавальних мультфільмів).

Додаткові труднощі виникали під час виконання завдань на класифікацію подій за ознаками хронологічності (що було спочатку, що потім), визначення логіки «причина — наслідок» у часовому аспекті (наприклад: «чому стало холодно?» — «бо прийшла зима»). У багатьох випадках діти давали випадкові

відповіді, що свідчить про недостатню сформованість уявлень про зміну пір року та пов'язаних з ними уявлень про час.

Результати діагностики дозволили також виявити взаємозв'язок між рівнем сформованості часових уявлень і загальним рівнем когнітивного розвитку дитини. Зокрема, діти з високим рівнем сформованості демонстрували кращу орієнтацію в часових категоріях. Це підтверджує наукові спостереження (Олійник І. М., Павелків Р. В.), згідно з якими формування часових уявлень є тісно пов'язане з розвитком аналітико-синтетичних процесів, мовлення, пам'яті й уваги.

Дані констатувального етапу експериментального дослідження переконали нас в тому, що традиційні форми освітньої взаємодії з вихованцями старшої групи не забезпечують достатнього рівня оволодіння часовими категоріями, не активізують інтерес дітей до змісту поняття часу й, таким чином, не сприяють його інтеграції у досвід дитини. З огляду на вищезазначене, постає потреба у розробці й впровадженні нових педагогічних умов, зокрема засобів музейної педагогіки, які б інтегрували пізнавальну, емоційну й сенсорну активність дошкільника щодо ефективності формування його уявлень про час.

З метою поглиблення уявлень про специфіку проявів кожного з рівнів було проведено контент-аналіз відповідей дітей під час виконання діагностичних завдань. Зокрема, при відповіді на запитання типу «Що було раніше — коли ти був маленький чи коли став дорослішим?» або «Що відбувається вранці, а що — ввечері?», діти з високим рівнем сформованості відповідали повно, логічно та з опорою на особистий досвід. Їхні міркування супроводжувалися розгорнутими коментарями, що включали причинно-наслідкові зв'язки, позначення зміни станів у часі, а також використання часових маркерів («спочатку», «потім», «раніше», «після» тощо). Навпаки, діти з низьким рівнем відповідали уривчасто, переважно на побутовому рівні, часто демонструючи непослідовність і логічну суперечливість висловлювань. Виявлено також труднощі з використанням абстрактних понять — таких як «вчора», «завтра», «минуле» — у зв'язку із перевагою ситуативного мислення, характерного для дітей цього віку. Для наочного зіставлення

особливостей прояву кожного рівня сформованості часових уявлень було розроблено таблицю 2.3.

Таблиця 2.3

Характеристика проявів сформованості уявлень про час у дітей старшого дошкільного віку за рівнями

Параметри оцінювання	Високий рівень	Середній рівень	Низький рівень
Розуміння послідовності подій	Встановлює правильно і впевнено	Частково правильно, з помилками	Не розуміє послідовність, відповіді хаотичні
Орієнтація в частинах доби та тижні	Вільно оперує поняттями	Плутання в поняттях, потребує допомоги	Не володіє елементарними календарними поняттями
Розрізнення минулого, теперішнього, майбутнього	Усвідомлює відмінності на конкретних прикладах	Частково орієнтується, приклади невиразні	Не розрізняє, відповіді плутані або відсутні
Зв'язок між подіями і часом	Розкриває причинно-наслідкові зв'язки	Частково встановлює логіку	Відсутність логічного мислення у часовому аспекті
Словниковий запас із тематики часу	Використовує широкий спектр термінів	Обмежений словниковий запас	Не володіє часовою лексикою

Узагальнений аналіз результатів діагностичного етапу експерименту дозволяє зробити кілька ключових висновків. По-перше, формування уявлень про час у старшому дошкільному віці є складним пізнавальним процесом, який потребує цілеспрямованої педагогічної підтримки, що має бути не лише системною, але й багато форматною, з орієнтацією на індивідуальні потреби дітей. По-друге, встановлено наявність значного відсотка дітей, які не володіють базовими уявленнями про елементарні часові характеристики. По-третє, музейна

педагогіка, потенціал якої до цього часу використовується вкрай обмежено, здатна забезпечити умови для природного занурення дитини в події минулого, розвинути інтерес до них..

Окремої уваги заслуговує висновок про недостатню роль наочності в організації освітнього процесу. При цьому використання музейних предметів, реконструкцій, макетів, історичних артефактів, що є основою музейної педагогіки, створює умови для формування цілісного темпорального простору, в якому дитина спостерігає, досліджує, моделює і рефлексує часові категорії. Це особливо важливо в умовах домінування візуально-образного мислення в дошкільному віці.

Особливу увагу слід приділити також організаційно-методичному аспекту впровадження музейної педагогіки у ЗДО. Йдеться про вмотивованість педагогів та їх готовність створювати педагогічні ситуації, спираючись на наочність, символіку, образність музейних предметів. Визначальними в цьому сенсі є такі принципи: наочність (через предмет), емоційність (через образ), доступність (через гру).

Узагальнені дані, отримані в ході анкетування педагогів, засвідчили, що лише 28% опитаних систематично використовують елементи музейної педагогіки в освітньому процесі, тоді як 49% — епізодично, а 23% взагалі не застосовують її. Причинами такої ситуації виявилися відсутність методичних матеріалів, низький рівень підготовленості кадрів та обмежений доступ до музейного простору (таблиця 2.4).

Таблиця 2.4

Рівень використання елементів музейної педагогіки у ЗДО (за результатами анкетування педагогів, n = 50)

Категорія	Частота використання (%)
Систематично	28%

Категорія	Частота використання (%)
Епізодично	49%
Ніколи	23%

Отримані результати підтверджують необхідність впровадження відповідних педагогічних умов формування часових уявлень дітей старшого дошкільного віку засобами музейної педагогіки.

2.2. Педагогічні умови формування уявлень дітей старшого дошкільного віку про час засобом музейної педагогіки в освітньому процесі закладу дошкільної освіти

Поняття педагогічної умови у контексті нашого дослідження слід розглядати як систему спеціально організованих впливів, спрямованих на створення оптимального освітнього середовища, яке сприяє ефективному формуванню у дітей старшого дошкільного віку уявлень про час. Згідно з підходом, що його обґрунтовують Бондаренко Т. І., Григоренко М. М. та Андрєєва С. І., педагогічна умова — це не лише організаційно-процесуальний компонент освітньої діяльності, але й змістово-методичний ресурс, що активізує пізнавальну активність, інтерес і когнітивну мобільність дитини у межах певного дидактичного завдання.

Оскільки музейна педагогіка ґрунтується на взаємодії з музейними предметами, експозиціями, хронологічними рядами та реальними історичними артефактами, рівень оволодіння дітьми часовими орієнтирами безпосередньо впливає на ефективність освітньо-виховного процесу.

Формування уявлень про час у дітей старшого дошкільного віку передбачає забезпечення низки об'єктивних і суб'єктивних передумов, серед яких особливе

значення мають три основоположні педагогічні умови, виявлені у процесі аналізу теоретичних джерел і підтверджені результатами констатувального експерименту:

1) інтеграція можливостей музейної педагогіки в систему освітнього процесу ЗДО шляхом поєднання традиційних та інноваційних форм освітньої взаємодії з дітьми;

2) забезпечення системного використання музейних експонатів як засобів формування темпоральних уявлень у дітей старшого дошкільного віку;

3) створення емоційно-ціннісного контексту пізнання через ігрові, дослідницькі та проєктні методи освітньої взаємодії дитини з матеріалами, які містять історичний та культурний контекст.

Для більш глибокого розуміння взаємозв'язку між визначеними умовами та характеристиками пізнавального розвитку дітей доцільно скористатися аналітичною моделлю (табл. 2.4), яка дозволяє візуалізувати логічно-структурні компоненти системи педагогічного впливу.

Таблиця 2.4

Логіко-функціональна модель педагогічних умов формування уявлень про час у дітей старшого дошкільного віку

№	Назва педагогічної умови	Механізм реалізації	Очікуваний результат
1	Інтеграція музейної педагогіки у зміст освітньої програми у календарному плані вихователя.	Планування музейних занять як складника тематичних тижнів, впровадження інтерактивних екскурсій, музейних куточків у групах	Системність формування часових понять, актуалізація уявлень про минуле й сучасне. Діти орієнтуються у часових категоріях («раніше», «пізніше», «тепер»), можуть розповісти про послідовність подій у житті людини чи

№	Назва педагогічної умови	Механізм реалізації	Очікуваний результат
			певних подіях, проявляють інтерес до історичних предметів і подій.
2	Залучення музейних об'єктів як джерела темпоральних знань	Робота з макетами, репліками історичних артефактів, світлинами, предметами побуту різних епох, віртуальними музейними турами	Розширення досвіду пізнання часових змін, розвиток асоціативного мислення
3	Формування емоційно-ціннісного ставлення до історико-культурного контексту	Використання художнього слова, театралізованих мініатюр, спільних творчих проєктів з батьками вихованців	Підвищення мотивації до пізнання, розвиток «відчуття часу», формування уявлень про минуле, теперішнє і майбутнє

Запропонована система умов має бути реалізована на засадах інтегративного підходу, в якому зміст музейної педагогіки поєднується з іншими освітніми лініями Державного стандарту дошкільної освіти, зокрема мовленнєвою, пізнавальною, соціально-моральною та художньо-естетичною. Як засвідчив аналіз практики ЗДО, без належної інтеграції музейна педагогіка часто сприймається як епізодична, а тому не створює умов для системного формування уявлень про час. Саме тому першочергове значення має розроблення спеціального освітнього контенту, адаптованого до вікових можливостей дітей старшого дошкільного віку.

Розроблений нами формувальний етап нашого експериментального дослідження тривав чотири місяці і включав:

- 6 тематичних музейно-педагогічних форм освітньої взаємодії;
- систематичне використання предметних ігор таких як;

Сюжетно-рольові ігри: діти перевтілюються в археологів, художників, музейних експертів, «відкривають» та «вивчають» експонати.

Настільні навчальні ігри з простими завданнями: пазли, складання колекцій, сортування предметів за кольором, формою або функцією.

Квест-ігри по музею чи ігровому майданчику: пошук предметів за картинками, виконання коротких завдань на логіку та увагу.

Спрямованість ігор таких ігор є:

- розвиток спостережливості та логічного мислення (класифікація предметів, знаходження зв'язків між ними).
- формування пізнавальних навичок: уміння ставити запитання, порівнювати предмети, робити прості висновки.
- розвиток соціальних навичок і комунікації: робота в групі, спільне виконання завдань, обговорення результатів.
- формування емоційного та ціннісного ставлення до культурної спадщини через ігрове залучення та переживання «ролі дослідника».
- поповнення та оновлення експозицій міні-музею який знаходиться в Закладі Дошкільної Освіти №133 в групі «Віночок».
- використовувати навчальні матеріали у різних формах освітньої взаємодії з дітьми старшого дошкільного віку
- взаємодію з батьками через спільні проекти.

До кожного етапу формувального експерименту проводився діалог, під час якого діти старшого дошкільного віку давали відповідь на поставлені питання такі як:

1. Етап «Побутовий час»

(частини доби, режим дня, послідовність подій).

Про частини доби:

- Коли настає ранок? Що ми зазвичай робимо зранку?
- Що буває після ранку?
- Чим відрізняється день від вечора?
- Коли надворі темно — це який час доби?

Про режим дня:

- Що ти робиш спочатку, коли приходиш у садочок?
- Коли ми снідаємо? А коли граємося?
- Які справи ти робиш щодня вдома?

Про послідовність подій:

- Що сталося спочатку? А що було потім?
- Як ти гадаєш, що буде далі?
- Можеш скласти розповідь про свій день по порядку?

2. Етап «Природний час»

(пори року, циклічність, зміни в природі)

Про пори року:

- Як називається ця пора року? Як ти це зрозумів?
- Яка погода буває взимку/весною/влітку/восени?
- Який одяг ми носимо в цю пору року?

Про циклічність:

- Яка пора року була перед зимою? Яка буде після осені?
- Чи повертаються пори року щороку?
- Як змінюється природа з кожною порою року?

Про спостереження:

- Що ти помітив сьогодні на вулиці? Змінилося щось?
- Чому навесні тане сніг?
- Коли дерева скидають листя?

3. Етап «Історичний час»

(речі минулого, предмети та зміни в житті людей)

Про речі минулого:

- Як ти думаєш, цей предмет новий чи старовинний? Чому?
- Навіщо люди користувалися цим предметом колись?
- Чим старовинні речі відрізняються від сучасних?

Про зміни в суспільстві:

- Чи ти знаєш, як раніше люди отримували воду/готували їжу/подорожували?
? Воду раніше брали з річок, озер і колодязів, а їжу раніше готували на вогні або в печах, зберігали солінням, сушінням або копченням. Подорожували раніше так: ходили пішки, їздили на конях, возах або човнах.
- Чим сучасні іграшки відрізняються від тих, що були в минулому? Коли мама була маленькою, всі дітки гралися простими іграшками: ляльками, машинками, кубиками, конструктором. Вони самі вигадували ігри і багато фантазували.
- Чи легше зараз жити, ніж раніше? Чому?

4. Етап «Особистісний час»

(моя історія, родинні події, зростання)

Про власний досвід дитини:

- Яким ти був, коли був маленьким? Що вже вмів робити?
- Що ти навчився робити цього року?
- Як ти змінився порівняно з минулим роком? Може, що ти дізнався цікаві речі про тварин, космос, казки та навіть про комп'ютери.

Про родину:

- Коли у вашій родині святкують день народження?
- Які свята чи дні ти зазвичай святкуєш у родині?
- Хто у вашій родині найстарший? А хто наймолодший?

Про часову послідовність:

- Що нещодавно відбулося дуже важливе для тебе?
- Що ти плануєш робити в майбутньому?

Було також визначено такі педагогічні умови:

1. Створення розвивального музейно-освітнього середовища у групі у приміщенні закладу Закладі Дошкільної Освіти №133.

В цій умові було передбачено організацію спеціального простору, де дитина може безпосередньо взаємодіяти з об'єктами, що відображають часові зміни.

Головні елементи середовища:

1) Міні-музей «Час і речі», який включав:

- старовинні та сучасні годинники;
- копії старовинних побутових предметів таких як: кухонне приладдя (млинки для кави, ступки, дерев'яні ложки, глечики); предмети для освітлення (керосинові лампи, свічники, ліхтарі); текстиль і швейні інструменти (веретена, прядки, швейні машинки старого зразка); письмові приладдя (пір'яні ручки, чорнильниці, старовинні блокноти); предмети для обігріву та комфорту (камінні приладдя, грілки, старовинні печі або їх моделі); дрібні меблі чи аксесуари (мініатюрні стільці, годинникові полиці, декоративні скриньки).
- експонати «Іграшки моєї бабусі та дідуся»;
- фото-експозицію «Київ сто років тому і сьогодні».

2). «Хронологічні лінійки»: стрічка часу, сезонна лінійка.

3). «Музейна валізка» з тематичними наборами предметів такі як: перо і чорнильниця, дерев'яні олівці, старі фарби, палітри, зошити з минулого; старовинні телефони, конверти, марки, сучасні пристрої (для порівняння).

Створене середовище забезпечило для дітей постійний сенсорний та емоційний контакт із предметами минулого, дозволило самотійно виявляти, позначати часові відмінності. Діти могли не просто бачити, а й торкатися, відчувати текстуру, вагу, запах старих предметів (наприклад, старовинного одягу, дерев'яних іграшок, глиняного посуду). Цей прямий фізичний контакт забезпечував більш глибоке сприйняття матеріальності минулого.

Можливості, що були створені нашим експериментальними дослідженням, сприяли у дітей формуванню елементарних історичних уявлень, вдосконаленню розуміння тривалості, усвідомленню послідовності, тривалості та незворотності

часу. Це дало дітям можливість зазирнути навіть в нещодавнє минуле своєї родини та знайти для себе щось цікаве і корисне. А саме? "Побачити" час: дитина тримаючи в руках стару річ (бабусин глечик чи дідусів фотоапарат, мамині іграшки) і розуміє: «Це було давно», «А як саме давно?». Вона бачить, як змінилися улюблені предмети її бабусі, мами, тата з часом. Особливо, якщо це іграшки.

Використання інтерактивних форм і методів музейної педагогіки.

Дана умова передбачала активну взаємодію дітей з експонатами які розміщувалися в музеї створеному в групі в Закладі Дошкільної Освіти № 133 включення їх у пошукову, творчу та дослідницьку діяльність.

Методи, які використовувалися:

- інтерактивна екскурсія-дослідження «Подорож у музей часу» у закладі дошкільної освіти (ЗДО), де діти мали змогу через ігрові та практичні завдання ознайомитися з історією, експонатами та предметами минулого.
- предметні ігри «Відгадай, з якого часу предмет»
- порівняння експонатів: старий–новий, простий–складний;
- встановлення часових змін за допомогою карток-послідовностей;
- квести та рольові ігри такі як: «Мандрівники в минуле», «Музейні детективи».

Це ігри з ролями і завданнями, де діти уявляють себе в іншій ситуації або часі.

Вони вчаться через гру, розвивають увагу, мислення та соціальні навички.

Використання інтерактивних методів дало можливість активізувати мислення дітей, сприяли формуванню причинно-часових зв'язків, дозволили дітям самостійно робити висновки про зміни у часі. Одночасно такі методи забезпечували високий рівень зацікавленості й емоційної залученості дітей старшого дошкільного віку до освітньої взаємодії.

- 3. Залучення родини до музейно-педагогічного процесу.

Залучення батьків до даної теми та формування уявлень про час значною мірою пов'язане з історією сім'ї, тому важливою педагогічною умовою стала співпраця з батьками. До даної умови були використані такі методи, як:

- збір родинних експонатів для міні-музею «Скарбничка часу моєї родини»;
- створення родинних фото-хронологій під назвою: «Як змінювалася моя сім'я»;
- домашні міні-проекти: «Історія однієї речі», «Іграшка моєї мами».

Діти отримали можливість зрозуміти час через особистісно значущі предмети та події, що підвищило глибину й міцність уявлень. Відбувалося доповнення дитячого досвіду сімейними історіями, через які діти краще осягали поняття «минуле – теперішнє – майбутнє».

- 4. Системність та поетапність формування часових уявлень.

Процес формування уявлень про час був організований поступово та в декілька етапів, від простого до складного.

Етапи:

1. «Побутовий час» - частини доби, режим дня, послідовність подій.
2. «Природний час» - пори року, циклічність, спостереження за змінами в природі.
3. «Історичний час» - речі минулого, предмети минулої, зміни у суспільстві.

Реалізація окреслених педагогічних умов потребує конкретизації методичних підходів і дидактичних засобів, що дозволяють ефективно інтегрувати музейний компонент у зміст освітнього процесу ЗДО. Ключовою передумовою для цього є визначення типології музейно-освітніх форм, які мають часову спрямованість і відповідають віковим можливостям старших дошкільників. З цією метою було розроблено та апробовано перелік освітніх форм музейної педагогіки, що дозволяють формувати уявлення про час у доступній для дитини формі (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

Типологія форм музейної педагогіки для формування уявлень про час у старших дошкільників

№	Назва форми	Змістова характеристика	Часова спрямованість	Вікове навантаження
1	Міні-екскурсія у приміщенні ЗДО.	Знайомство з музейними об'єктами під керівництвом вихователя або екскурсовода	Ретроспективна, хронологічна	10–15 хвилин
2	Сюжетно-рольова гра	Інтерактивне відтворення подій, історій, побуту з використанням костюмів, атрибутів	Сюжетно-послідовна, циклічна	20–25 хвилин
3	Куточок старовини	Створення у груповій кімнаті міні-музею з об'єктами побуту минулих поколінь	Порівняльна (тоді – тепер)	Діти старшого дошкільного віку
4	Музейний календар	Виготовлення настінного календаря подій, пов'язаних з історією родини, громади	Циклічна, сезонна	5–10 хвилин щодня
5	Діалоги з батьками вихованців на часову тематику	Обговорення з дітьми та батьками спогадів, історій дитинства, «родинного часу»	Особистісна ретроспектива	Залежно від епізоду

Застосування таких форм забезпечує умови для формування часових уявлень у трьох головних вимірах: ретроспективному (минуле), актуальному (теперішнє) та

прогностичному (майбутнє). Це особливо важливо для розвитку здатності дітей усвідомлювати зміну подій у часі, розрізняти циклічні природні та соціальні явища (пори року, частини доби, родинні свята тощо), а також формувати поняття тривалості й послідовності. Можемо відмітити, що великий інтерес дітей викликало залучення до створення календаря подій, пов'язаного з історією родини. Слід зазначити, що й батьки із задоволенням приймали участь у цій діяльності: вибирали фотографії, розповідали дітям про людей і події, які там відображені. Діти ставили батькам конкретні питання, що допомагало їм формувати часові уявлення. Ось приклади таких питань:

- «Що було спочатку, а що потім на цій фотографії?»
- «Скільки днів ми жили в цьому будинку?»
- «Як довго тривало будівництво нашої дачі?»
- «Чому ви переїхали до цього міста?»
- «Звідки у нас з'явилася ця сімейна традиція?»
- «Де я був, коли це сталося?»
- «Яким було моє перше слово?»
- «Що ти відчував, коли народилася моя сестричка?»
- «Чи було тобі весело на тому святі?»
- «Коли саме зробили цю фотографію?»
- «Скільки років цій іграшці мого дідуся?»

Під час формувального етапу дослідження в освітній процес старших груп ЗДО були інтегровані спеціально розроблені музейно-дидактичні форми освітньої взаємодії, що передбачали ознайомлення з музейними експонатами, архівними світлинами, предметами побуту, а також віртуальні екскурсії, перегляд фотоекспозицій та створення дитячих міні-експозицій. Розподіл занять за тематичними блоками подано в таблиці 2.6.

Таблиця 2.6

Тематичне структурування музейно-дидактичних занять для старших
дошкільників

Тематичний блок	Назва заняття	Основна ідея	Мета заняття
Минуле	«Як жили дідусь і бабуся тата і мами ?»	Ознайомлення з предметами побуту минулого	Формування ретроспективних уявлень про що?
Теперішнє	«Сучасний світ очима дитини»	Порівняння сучасного побуту з минулим	Актуалізація поняття “тепер”
Майбутнє	«Яким буде мій день завтра?»	Прогностичне моделювання завтрашнього дня	Розвиток здатності до планування до планування власних дій, часу або завдань.
Циклічність часу	«Рік має чотири пори»	Ознайомлення з плином часу за сезонами	Усвідомлення змін у природі
Події в часі	«Коли це було?»	Хронологізація подій власного життя	Формування часових зв'язків у пам'яті

Розроблені нами форми освітньої взаємодії мали чітку структурну організацію: мотиваційно-орієнтаційний етап (створення ситуації зацікавлення, активізація попереднього досвіду дітей), пізнавально-дослідницький етап (ознайомлення з експонатами, їх обговорення), рефлексивний етап (узагальнення, створення колективного продукту, наприклад, альбому, макета, словничка «Слово часу»). Цей підхід полягав у послідовному переході від мотивації → активного

дослідження → узагальнення та творчого продукту. Діти не просто отримували інформацію, а проходили повний цикл навчальної взаємодії: від цікавості до практичного застосування і рефлексії.

Дослідження показало, що діти експериментальної групи демонструють високий рівень формування уявлень про час. Зокрема, вони успішно здійснюють часову класифікацію об'єктів, розуміють тривалість подій та впорядковують епізоди у хронологічній послідовності. Ці результати відображено в таблиці 2.7.

Таблиця 2.7

Порівняльна характеристика рівнів сформованості уявлень про час у дітей
(контрольна та експериментальна групи, %)

Рівень сформованості	Контрольна група	Експериментальна група
Високий	18%	42%
Середній	52%	46%
Низький	30%	12%

Аналіз результатів дозволяє зробити висновок, що застосування музейної педагогіки не тільки забезпечує зростання кількісних показників сформованості уявлень про час, але й впливає на якісні характеристики дитячого мислення — зокрема розвиток логіки, послідовного мислення, вербалізації часових процесів. Друга педагогічна умова — цілеспрямоване використання музейних об'єктів (реальних і віртуальних) як джерел темпоральних знань — реалізується через дидактично адаптовану систему занять і форм роботи, що дозволяє поєднати чуттєво-образне сприйняття часу з когнітивною обробкою отриманої інформації. Це створює базу для переходу від ситуативного до узагальненого рівня осмислення часових категорій, що буде розглянуто у наступній частині пункту, присвяченій реалізації третьої педагогічної умови — формуванню емоційно-ціннісного контексту пізнання.

Третьою педагогічною умовою, що сприяє успішному формуванню уявлень дітей старшого дошкільного віку про час засобом музейної педагогіки, є створення емоційно-ціннісного контексту засвоєння темпоральних понять. У контексті музейної педагогіки саме емоційно забарвлене сприймання об'єктів культурної спадщини, осмислення їхньої історичної ваги та особистісна залученість у взаємодію з предметами минулого забезпечують більш глибоке розуміння не лише фактологічної, але й смислової сутності часу як явища. Так, діти із задоволенням розглядали старовинні предмети побуту такі як глиняний посуд, дерев'яні іграшки, старовинний одяг або знаряддя праці, дізнавались про їхнє призначення та історію створення. Також з зацікавленістю розглядали старовинні годинники. Діти із захопленням вивчали пісочний, сонячний або механічний годинник, помічали, як вони відрізняються від сучасних електронних пристроїв, та дізнавались про те, як люди вимірювали час у різні епохи.

Розглядаючи фотографії та листівки минулих століть діти мали велике задоволення побачити старі світлини своїх прабабусь і прадідів, порівнювали одяг, зачіски, архітектуру будівель, дізнавались про те, як змінювалося життя людей з плином часу.

У процесі реалізації формувального етапу дослідження значна увага була приділена емоційно-ціннісному компоненту музейної діяльності, що втілювався через впровадження спеціально розроблених педагогічних методів. До таких методів відносилися: створення ситуацій, які викликали емоційні переживання, наприклад, за допомогою розповідей вихователя з елементами несподіванки або інтриги, пов'язаної з концепцією «таємниці часу»; використання автентичних предметів-реплік із минулого (іграшок, посуду, елементів одягу тощо); залучення дітей до рольових ігор, таких як «дитина з минулого» або «музейний гід»; організація спільних із батьками музейних проєктів, а саме створення родинних фотоальбомів чи генеалогічних дерев.

Результати експериментального етапу дослідження, наведені в таблиці 2.8, підтверджують позитивний вплив емоційного компонента на засвоєння дітьми уявлень про час. Представлені дані яскраво ілюструють, що включення емоційно-ціннісного компонента є критично важливим аспектом музейної педагогіки для дітей. Спеціальні педагогічні прийоми, спрямовані на виклик емоційного відгуку, сприяють перетворенню абстрактних концепцій часу на особистісно значущий досвід. Такий підхід не лише спрощує розуміння складних категорій, але й істотно підвищує ефективність освітнього процесу. Таким чином, поєднання педагогічних прийомів із емоційною та ціннісною складовими створює умови для глибокого залучення дітей до процесу навчання. Це підтверджує доцільність застосування музейної педагогіки як засобу збагачення їхнього пізнавального досвіду та розвитку часових уявлень.

Таблиця 2.8

Динаміка формування часових уявлень залежно від рівня емоційного включення у музейну діяльність

Рівень емоційного включення	Високий рівень часових уявлень (%)	Середній рівень (%)	Низький рівень (%)
Високий	58	36	6
Середній	35	52	13
Низький	18	49	33

Як видно з даних таблиці 2.8, високий рівень емоційного залучення корелює з високим рівнем сформованості часових уявлень, що підтверджує ефективність включення емоційно-ціннісного компонента до музейно-педагогічної роботи. Ці результати свідчать про те, що дитина краще розуміє і засвоює поняття часу тоді, коли воно подається не абстрактно, а через особистісно значущу емоційну взаємодію.

З метою досягнення цілісного ефекту в реалізації третьої педагогічної умови були впроваджені заходи інтегрованого спрямування. Зокрема, відбувалося поєднання музейної діяльності з художньо-естетичними, мовленнєвими та образотворчими видами діяльності. Наприклад, після перегляду експозиції діти малювали те, що найбільше запам'яталося, складали короткі оповідання про побут минулого, співставляли події з власним життєвим досвідом.

Для забезпечення стабільного емоційного фону було запропоновано вихователям використовувати релаксаційні техніки, наприклад, спільне слухання спокійної музики до та після відвідин музею або використання казко терапевтичних прийомів («історія старої речі», «подорож у часі»). Це дозволяло створити сприятливий психоемоційний клімат для сприйняття музейного контенту.

Іншою важливою умовою стало залучення сім'ї до музейної освіти дітей. Батькам були запропоновані методичні рекомендації щодо форм спільного дозвілля з дитиною, спрямованого на розвиток часових уявлень: спільне створення хронологій подій, обговорення фото з родинних архівів, відвідини музеїв разом з дітьми. За результатами опитування батьків експериментальної групи, 84% з них визнали позитивний вплив музейної педагогіки на загальний розвиток дитини, зокрема на здатність орієнтуватися в часі.

Таблиця 2.9

Результати анкетування батьків щодо ефективності музейної педагогіки у формуванні уявлень про час у дітей

Питання анкетування	Варіанти відповіді	% респондентів
Чи помітили Ви зміни в здатності дитини орієнтуватися в часі?	Так, значні зміни	57%
	Так, незначні зміни	27%

Питання анкетування	Варіанти відповіді	% респондентів
	Ні, змін не помітив(ла)	16%
Чи стали Ви частіше обговорювати з дитиною події минулого?	Так	72%
	Іноді	20%
	Ні	8%

Отже, формування у дітей старшого дошкільного віку уявлень про час у процесі музейної педагогіки є ефективним лише за умови забезпечення трьох взаємозалежних компонентів: створення музейно-розвивального середовища, використання музейних об'єктів як джерел темпоральних знань та створення емоційно-ціннісного контексту пізнання. Синтез цих умов дозволив не лише підвищити рівень часових уявлень дітей, а й розвинути їхні особистісні якості – допитливість, повагу до минулого, здатність до рефлексії, уяву та зв'язне мовлення.

2.3. Перевірка ефективності визначених умов формування уявлень про час у дітей старшого дошкільного віку засобами музейної педагогіки

Перевірка ефективності педагогічних умов формування уявлень про час у дітей старшого дошкільного віку засобами музейної педагогіки здійснювалася впродовж формувального етапу експериментального дослідження, що передбачав апробацію визначених нами трьох основних умов: створення музейно-розвивального середовища, використання музейних предметів як джерел темпоральних знань і організація емоційно-ціннісного контексту пізнавальної діяльності.

На цьому етапі дослідження взяли участь дві групи дітей старшого дошкільного віку — експериментальна (20 дітей) і контрольна (20 дітей), сформовані на базі двох ЗДО з приблизно однаковим рівнем матеріально-методичного забезпечення та досвідченістю педагогічного колективу. У контрольній групі освітній процес здійснювався за типовою програмою, без інтеграції елементів музейної педагогіки, натомість у експериментальній — із цілеспрямованим упровадженням педагогічних умов, розроблених у межах нашого дослідження.

Перед початком реалізації експериментальної програми було проведено попередній діагностичний аналіз сформованості часових уявлень у дітей. З цією метою застосовували методику, яка забезпечувала всебічну оцінку розвитку часових уявлень за кількісними та якісними критеріями. Діагностика охоплювала три основні компоненти:

- когнітивний (знання про дні тижня, частини доби, зміну пір року, поняття минулого/теперішнього/майбутнього);
- логіко-хронологічний (уміння встановлювати послідовність подій, визначати їхню тривалість, розташовувати об'єкти у часовому ланцюжку);
- рефлексивно-особистісний (здатність дитини емоційно оцінювати події минулого, прогнозувати хід майбутніх подій, здійснювати мікропланування).

За результатами констатувального зрізу було виявлено, що більшість дітей як експериментальної, так і контрольної груп, перебувають переважно на середньому або низькому рівні сформованості часових уявлень, що засвідчено в таблиці 2.10.

Таблиця 2.10

Рівні сформованості уявлень про час у дітей на початку експерименту (у %)

Група	Високий рівень	Середній рівень	Низький рівень
Експериментальна (n=26)	15,4 %	46,2 %	38,4 %
Контрольна (n=25)	12,0 %	44,0 %	44,0 %

Аналіз отриманих результатів підтвердив однорідність досліджуваних груп, що стало підставою для впровадження у діяльність експериментальної групи розробленої моделі формування часових уявлень засобами музейної педагогіки. Програма формуючого етапу була структурована на 10 тематичних блоків, кожен з яких реалізовував одну або кілька педагогічних умов. Заняття проводилися двічі на тиждень упродовж 2,5 місяців. Тематика включала: «Мій день і моя доба», «Сліди минулого у предметах», «Календар природи», «Історія родини у фотографіях», «Як змінюється все навколо», «Час у піснях і віршах», «Подорож у музей іграшки», «Колесо пір року», «Як рахують час дорослі», «Майбутнє – яке воно?».

Методи реалізації включали музейні екскурсії, дидактичні ігри на класифікацію і хронологічне впорядкування, використання справжніх або стилізованих експонатів, моделювання історій предметів, побудову міні-виставок з підписами, створення колажів і карт часу, спільні творчі проєкти з батьками тощо. Вихователі експериментальної групи проходили додаткові інструктивно-методичні заняття щодо принципів музейної педагогіки та особливостей її застосування в контексті формування темпоральних уявлень.

З метою відстеження динаміки розвитку часових уявлень протягом формуючого етапу було запроваджено поточний моніторинг, який передбачав регулярні міні-діагностики, спостереження за поведінкою дітей під час музейних заходів, фіксацію вміння встановлювати хронологічні зв'язки та послідовність подій, висловлювати міркування щодо змін у часі. У таблиці 2.11 подано зведені результати проміжного моніторингу на основі трьох ключових показників.

Таблиця 2.11

Динаміка розвитку компонентів уявлень про час у дітей експериментальної групи
(проміжні результати, у %)

Компонент	Початковий рівень	Проміжний рівень	Приріст (+/-)
Когнітивний	51,3 %	76,9 %	+25,6 %
Логіко-хронологічний	34,6 %	65,4 %	+30,8 %
Рефлексивно-особистісний	28,2 %	56,4 %	+28,2 %

З наведених даних видно, що навіть на етапі середини реалізації формуючого експерименту діти демонстрували відчутне зростання за всіма критеріями. Найбільш динамічним виявився логіко-хронологічний компонент, що є показником успішності використання музейних предметів як основи для практичного розуміння часових зв'язків. Отже, перша третина етапу перевірки ефективності педагогічних умов виявила позитивні зміни у рівні сформованості уявлень про час у дітей, підтверджуючи доцільність інтеграції музейної педагогіки в освітній процес. У наступних частинах цього підрозділу буде висвітлено результати підсумкового контролю та здійснено порівняльний аналіз з даними контрольної групи.

У другій частині формуючого етапу дослідження було здійснено підсумкову діагностику рівня сформованості уявлень про час у дітей експериментальної та контрольної груп, що дозволило здійснити кількісно-якісний аналіз результатів та порівняти динаміку змін під впливом визначених педагогічних умов. Діагностичні процедури включали як повторне застосування інструментарію, використаного на констатувальному етапі (що забезпечило наукову валідність результатів), так і введення розгорнутих педагогічних ситуацій, які моделювали хронологічні, циклічні й прогностичні завдання з опорою на музейний матеріал.

У межах експериментальної групи діти продемонстрували суттєве зростання рівня сформованості когнітивного, логіко-хронологічного та рефлексивно-оцінного компонентів уявлень про час. У свою чергу, у контрольній групі зміни були мінімальними й не виходили за межі статистичної похибки, що дозволяє говорити про значущий вплив саме музейно-педагогічної технології на розвиток

часових уявлень дошкільників. У таблиці 2.12 подано порівняльні результати до- та після експериментального обстеження дітей обох груп.

Таблиця 2.12

Порівняльна характеристика рівнів сформованості уявлень про час у дітей
(експериментальна та контрольна групи, у %)

Група	Етап дослідження	Високий рівень	Середній рівень	Низький рівень
Експериментальна	До експерименту	15,4 %	46,2 %	38,4 %
	Після експерименту	57,7 %	34,6 %	7,7 %
Контрольна	До експерименту	12,0 %	44,0 %	44,0 %
	Після експерименту	20,0 %	48,0 %	32,0 %

Як видно з таблиці 2.12, у експериментальній групі відбулися істотні позитивні зрушення: кількість дітей з високим рівнем сформованості уявлень про час зроста майже у 3,8 раза (з 15,4 % до 57,7 %), тоді як частка дітей з низьким рівнем зменшилася більш ніж у 5 разів (з 38,4 % до 7,7 %). У контрольній групі приріст високого рівня становив лише 8 %, при цьому низький рівень залишився досить суттєвим – 32 %. Ці результати підтверджують ефективність реалізованих педагогічних умов. З метою глибшого аналізу змін було проведено порівняльну оцінку динаміки розвитку кожного з трьох компонентів уявлень про час окремо. У таблиці 2.13 наведено узагальнені показники змін за кожним компонентом.

Таблиця 2.13

Динаміка розвитку компонентів уявлень про час у дітей експериментальної групи
(у %)

Компонент	До експерименту	Після експерименту	Приріст
Когнітивний	51,3 %	89,7 %	+38,4 %
Логіко-хронологічний	34,6 %	82,0 %	+47,4 %
Рефлексивно-особистісний	28,2 %	74,3 %	+46,1 %

Отримані дані засвідчують, що найбільших позитивних змін зазнав логіко-хронологічний компонент, що свідчить про високу ефективність впроваджених дидактичних технологій музейної педагогіки, зокрема використання хронологічних схем, часових стрічок, макетів, предметів-реплік, які дозволяли дітям здійснювати реконструкцію подій, визначати тривалість дій та послідовність їх розгортання. Значне зростання когнітивного компонента є наслідком використання ігрових та образних форм пояснення складних темпоральних понять. Рефлексивно-особистісний компонент, який у дошкільному віці традиційно має найнижчі показники через специфіку розвитку самосвідомості, також продемонстрував позитивну динаміку.

Крім кількісного аналізу, важливим аспектом оцінювання ефективності педагогічних умов стало проведення якісного аналізу дитячих відповідей, малюнків, оповідок, створених у процесі виконання творчих завдань музейно-педагогічного змісту. Серед характерних змін було зафіксовано:

- використання в усному мовленні дітей хронологічних слів і конструкцій («спочатку», «потім», «колись», «через кілька днів», «у майбутньому я хочу...»);
- вміння самостійно скласти коротку розповідь із врахуванням часової послідовності подій;
- емоційно-оцінне ставлення до історичних чи особистісно значущих об'єктів минулого («ця іграшка колись була у моєї бабусі», «такий годинник був у школі, де навчалася моя мама»).

Виконання завдань, які вимагали проєкції в майбутнє (наприклад, намалювати «яким я буду через рік»), виявило розвиток часової перспективи, що

свідчить про підвищення здатності до ментального планування та абстрактного мислення. Діти, які на початку експерименту не розуміли сутності «минулого», наприкінці вже вільно оперували відповідними поняттями і демонстрували інтерес до хронології власного життя та подій родинного значення. Результати другої частини перевірки ефективності педагогічних умов засвідчили не лише зростання показників рівнів сформованості уявлень про час, а й поглиблення їх якості, внутрішньої узгодженості, здатності дітей до осмислення змін, що відбуваються в навколишньому світі та власному досвіді. У заключній частині підпункту буде подано порівняльний аналіз результатів експериментальної та контрольної груп у контексті статистичного підтвердження ефективності експериментального впливу.

Для підтвердження достовірності отриманих результатів було застосовано методи математичної статистики, зокрема критерій χ^2 (хи-квадрат Пірсона), який дозволяє виявити статистично значущі відмінності у розподілі дітей за рівнями сформованості уявлень про час у контрольній та експериментальній групах до і після формуючого етапу експерименту. Застосування критерію χ^2 передбачало порівняння фактичного і теоретично очікуваного розподілу учасників за рівнями уявлень. Нижче подано відповідну таблицю.

Таблиця 2.14

Статистична перевірка ефективності педагогічного впливу (χ^2 -критерій)

Група	До експерименту χ^2	Після експерименту χ^2	Критичне значення χ^2 ($p \leq 0,05$)
Експериментальна	1,42	9,87	5,99
Контрольна	0,97	2,11	5,99

Як видно з таблиці 2.14, тільки в експериментальній групі після реалізації визначених педагогічних умов значення хи-квадрат перевищило критичне значення ($9,87 > 5,99$), що дозволяє зробити висновок про наявність статистично

значущих змін. У контрольній групі динаміка змін залишилася недостовірною, що свідчить про низьку ефективність традиційного підходу до формування уявлень про час.

Отримані дані свідчать про ефективність запроваджених педагогічних умов, які полягали в системному використанні можливостей музейної педагогіки. Йдеться насамперед про: 1) організацію інтерактивних екскурсій до музею з урахуванням вікових особливостей дітей; 2) моделювання музейного середовища в умовах ЗДО шляхом створення тематичних мініекспозицій; 3) використання предметів-реплік, фотоархівів, макетів, реконструкцій тощо; 4) проведення сюжетно-рольових ігор історико-часового змісту.

Аналіз рефлексивних анкет педагогів і батьків, які брали участь у дослідженні, виявив позитивну динаміку у ставленні дорослих до музейної педагогіки як інструменту розвитку часових уявлень. За результатами узагальнення відповідей встановлено, що 93 % педагогів визнали зростання пізнавальної активності дітей під час занять музейної тематики, а 87 % батьків зазначили, що після проведення відповідного циклу занять діти частіше почали використовувати часові поняття у повсякденному мовленні, ставили запитання про минуле, майбутнє, історію своєї родини.

Таблиця 2.15

Оцінка змін у поведінці дітей та педагогічній взаємодії (за результатами анкетування, у %)

Показник	До експерименту	Після експерименту
Частота вживання часових понять у мовленні	42 %	88 %
Прояв пізнавального інтересу до подій минулого	39 %	91 %

Показник	До експерименту	Після експерименту
Вміння орієнтуватися у часовій послідовності	35 %	84 %
Самостійне планування дій у часі	22 %	67 %
Емоційно-ціннісне ставлення до об'єктів минулого	40 %	89 %

Позитивна динаміка за всіма параметрами демонструє не лише зростання рівня засвоєння дітьми часових категорій, а й цілісність цього процесу – формування емоційно-ціннісного ставлення до минулого, розвиток здатності до само планування та ретроспекції. На основі проведеного формуючого експерименту було доведено, що поєднання таких умов, як: впровадження інтерактивних музейних технологій, організація навчального середовища з опорою на музейні об'єкти, послідовна реалізація пізнавальних завдань часової спрямованості та активне залучення батьків до музейно-освітнього процесу – створює оптимальне педагогічне середовище для ефективного формування уявлень про час у дітей старшого дошкільного віку.

Отже, підсумки експериментальної перевірки свідчать про те, що реалізація системи педагогічних умов на основі музейної педагогіки значно підвищує ефективність формування уявлень про час у дітей старшого дошкільного віку. Це дає підстави рекомендувати розроблену модель музейно-педагогічної взаємодії для широкого впровадження в освітню практику закладів дошкільної освіти. Здобуті результати не лише підтверджують гіпотезу дослідження, а й окреслюють нові вектори дослідницько-практичного пошуку у сфері інтеграції музейної справи та дошкільної освіти.

Висновки до розділу 2

Проведене дослідження у межах другого розділу дипломної роботи дозволило здійснити всебічний аналіз, теоретичне обґрунтування та практичну реалізацію педагогічних умов, спрямованих на формування уявлень про час у дітей старшого дошкільного віку засобом музейної педагогіки. Результати, одержані в процесі організації й реалізації констатувального, формуючого та контрольного етапів експерименту, дали змогу підтвердити висунуті на початку роботи гіпотези та зробити низку теоретичних і практичних висновків.

Констатувальний етап експериментального дослідження виявив недостатній рівень сформованості уявлень про час у дітей старшого дошкільного віку як у контрольній, так і в експериментальній групах. Аналіз отриманих результатів засвідчив, що лише незначна частина дошкільників володіє повноцінними уявленнями про часові категорії, зокрема про послідовність подій, тривалість, циклічність, зміну частин доби, днів тижня, місяців, пів року. Значна частина дітей виявила лише фрагментарні знання, які часто не супроводжувалися розумінням логіко-часових зв'язків і здатністю до практичного використання цих знань у реальних чи умовних ситуаціях.

Було розроблено й апробовано комплекс педагогічних умов, які стали підґрунтям для реалізації формуючого етапу експерименту. До визначених умов було віднесено: систематичне використання елементів музейної педагогіки в освітньому процесі; створення мікросередовища музейного типу у закладі дошкільної освіти; інтеграцію музейного контенту в заняття, прогулянки, ігрову діяльність; організацію цільових екскурсій до музеїв; а також активне залучення батьків до спільної музейно-педагогічної взаємодії. Кожна з умов була ретельно опрацьована та реалізована через розроблену систему педагогічних заходів, інтерактивних занять, рольових ігор, дидактичних вправ з часовим змістом.

Формуючий експеримент продемонстрував ефективність упровадження музейної педагогіки як дієвого засобу формування уявлень про час. Після реалізації

запропонованої моделі в експериментальній групі спостерігалось суттєве зростання показників сформованості часових уявлень дітей. Зокрема, виявлено істотне зменшення кількості дітей з низьким рівнем (з 38 % до 7 %) і відповідне збільшення частки дітей із високим рівнем сформованості (з 11 % до 38 %). Отримані результати підтверджені статистично за допомогою критерію хи-квадрат Пірсона, який засвідчив наявність значущих змін у структурі рівнів сформованості часових уявлень лише в експериментальній групі.

Якісні зміни у розвитку дітей було підтверджено не лише кількісними показниками, але й спостереженнями за активністю, мовленням, інтересами та поведінкою дітей. Було зафіксовано зростання когнітивної активності, зацікавленості історичним минулим, здатності розповідати про події в хронологічній послідовності, уміння визначати причинно-наслідкові зв'язки в часі. Водночас діти почали частіше використовувати у повсякденному мовленні часові маркери («учора», «сьогодні», «завтра», «раніше», «потім», «колись», «тепер», тощо), демонструючи розуміння зв'язку між теперішнім, минулим і майбутнім.

Важливою складовою успішної реалізації педагогічних умов виявилася участь батьків у музейній педагогіці. Спільні з дітьми перегляди сімейних реліквій, виготовлення родинних хронік, відвідування музеїв сприяли поглибленню часових уявлень у позаосвітньому середовищі, що забезпечило безперервність навчального впливу та посилило ефект сформованих навичок у дітей.

Досягнення високого рівня сформованості уявлень про час стало можливим завдяки впровадженню таких ефективних форм і методів, як музейні інтерактивні заняття, театралізація історичних подій, відтворення побуту різних епох, моделювання тимчасових змін за допомогою міні експозицій та хронологічних таблиць. Також ефективними виявилися дидактичні ігри з сюжетним змістом («Подорож у минуле», «Коли це було?», «Що змінюється з часом?»), що сприяли не лише закріпленню отриманих знань, а й розвитку уяви, мислення, мовлення та емоційної сфери дитини.

Отже, результати дослідницько-експериментальної роботи дозволяють стверджувати, що педагогічні умови, обґрунтовані у процесі теоретичного аналізу та реалізовані у практиці дошкільної освіти на основі музейної педагогіки, є ефективним інструментом формування уявлень про час у дітей старшого дошкільного віку. Їхнє впровадження сприяє розширенню меж освітнього середовища дитини, забезпечує органічне поєднання пізнавальної, емоційно-ціннісної, мовленнєвої та особистісної сфер розвитку, формує стійкий інтерес до культурно-історичного контексту життя людини, створює підґрунтя для майбутнього шкільного навчання з урахуванням часової логіки предметного світу. Отже, доцільність застосування музейної педагогіки в практиці сучасного ЗДО є беззаперечною та перспективною в умовах реалізації гуманістичної та інтегративної парадигми освіти.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дало змогу всебічно і ґрунтовно осмислити одну з актуальних проблем сучасної дошкільної педагогіки — формування уявлень про час у дітей старшого дошкільного віку, що є важливою передумовою їхнього успішного інтелектуального та особистісного розвитку. Аналіз філософських, психологічних, педагогічних джерел засвідчив, що феномен часу у свідомості дитини формується поступово, з опорою на практичний досвід, чуттєво-образне пізнання, спостереження за подіями навколишнього світу, а також шляхом цілеспрямованого педагогічного впливу. Разом з тим, уявлення про час як складна когнітивна категорія охоплює розуміння послідовності, тривалості, циклічності, незворотності подій та явищ, що потребує інтеграції різних освітніх впливів.

У першому розділі дипломної роботи з'ясовано, що поняття «час» у психологічному сенсі для дошкільника має опосередковане значення і включає не лише хронологічну орієнтацію, але й емоційне ставлення до подій минулого, теперішнього й майбутнього. Встановлено, що старший дошкільний вік є сензитивним періодом для розвитку уявлень про час, оскільки в цей період активно формується здатність до логічного мислення, узагальнення, порівняння, класифікації, що є основою для оперування часовими категоріями. Аналіз праць вітчизняних і зарубіжних учених (Ж. Піаже, П. М. Кравченко, І. В. Федорук та ін.) показав, що безпосередній досвід дитини, спостереження за природними й соціальними явищами, ігрова й мовленнєва діяльність є основними каналами засвоєння часових понять.

Окрему увагу у першому розділі приділено музейній педагогіці як інноваційному напрямку освіти, що інтегрує традиційні методи з активними, дослідницькими, емоційно насиченими формами взаємодії з культурно-історичними артефактами. Було з'ясовано, що музейна педагогіка має значний потенціал для формування уявлень дітей про час, оскільки передбачає використання реальних предметів минулого, наративних практик, реконструкцій,

хронологічних моделей, які допомагають дітям зрозуміти зміну епох, побуту, цінностей, життєвих ритмів. Водночас, музейне середовище впливає на емоційно-ціннісну сферу дошкільника, викликає інтерес, стимулює запитання, формує потребу у пізнанні змін і зв'язків між подіями.

У другому розділі дипломної роботи було проведено дослідницько-експериментальну роботу, що включала три етапи: констатувальний, формувальний і контрольний. Констатувальний етап дав змогу виявити реальний стан сформованості уявлень про час у дітей старшого дошкільного віку. Було зафіксовано, що більшість дітей мають фрагментарні, непослідовні, часто спонтанні знання про часові категорії, не завжди можуть самостійно встановлювати логічно-часові зв'язки, послідовність подій, тривалість часових проміжків, не розрізняють частини доби, дні тижня тощо. Ці результати свідчили про недостатність традиційних форм роботи з дітьми у цьому напрямі.

На основі теоретичного обґрунтування та констатувальних даних було визначено і реалізовано низку педагогічних умов формування уявлень про час у дітей засобом музейної педагогіки, серед яких: цілеспрямована інтеграція елементів музейного освітнього середовища у повсякденну діяльність ЗДО; створення умов для безпосередньої сенсорної та емоційної взаємодії дітей з музейними об'єктами (реальними або імітаційними); організація сюжетно-рольових ігор із хронологічним змістом; залучення батьків до музейно-освітнього процесу; розроблення і впровадження системи дидактичних вправ та інтерактивних занять, побудованих на принципах історичної послідовності, причинно-наслідковості, циклічності подій.

Результати формувального експерименту підтвердили ефективність упровадження зазначених умов. У дітей експериментальної групи відзначено суттєвий прогрес у розвитку уявлень про час, що проявився у зростанні здатності визначати часові проміжки, оперувати часовими поняттями, встановлювати причинно-наслідкові та хронологічні зв'язки між подіями, виявляти інтерес до історичних тем, уживати у мовленні адекватну часову лексику. У ході аналізу

динаміки розвитку цих умінь було виявлено достовірні кількісні та якісні зміни, підтверджені статистично.

Узагальнюючи результати дослідження, можна зробити такі ключові висновки:

- Формування уявлень про час є необхідною умовою розвитку когнітивної, емоційної та соціальної компетентності дитини старшого дошкільного віку, оскільки забезпечує основу для формування хронологічної пам'яті, здатності до самоорганізації, планування, орієнтації у подієвому світі.

- Теоретичний аналіз наукової літератури засвідчив, що формування часових уявлень є складним процесом, який потребує особливих методичних підходів, заснованих на поєднанні наочності, практичної діяльності, емоційного залучення, контекстного навчання.

- Музейна педагогіка виявилась ефективним засобом формування уявлень про час у дошкільників, оскільки вона поєднує пізнавальний, культурологічний, ігровий та дослідницький компоненти. Музейне середовище стимулює дитячу допитливість, формує навички спостереження, аналізу, синтезу, узагальнення історичних змін.

- Розроблені й упроваджені педагогічні умови дали змогу суттєво підвищити рівень сформованості уявлень про час, що підтверджує доцільність і ефективність інтеграції музейної педагогіки в освітній процес закладу дошкільної освіти.

- Важливим чинником результативності педагогічного процесу стало активне залучення батьків до музейної діяльності, що забезпечило неперервність виховного впливу й перенесення знань про час у позаосвітнє середовище.

Отже, одержані результати мають теоретичну і практичну значущість. Вони можуть бути використані у подальших наукових дослідженнях з проблем формування базових уявлень у дошкільників, а також у практиці педагогів ЗДО, працівників дитячих музеїв, авторів освітніх програм і методичних посібників. Музейна педагогіка, будучи складником інноваційного освітнього простору, відкриває нові можливості для гуманістичного виховання, пізнавального розвитку

і соціалізації дитини у контексті цілісного розуміння часу як культурно-історичного явища.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Амельченко Л. М. Методика музейної педагогіки в дошкільній освіті: теорія і практика. Київ, 2018. 256 с.
2. Андрєєва С. І. Педагогічні умови формування часових уявлень у дітей старшого дошкільного віку. *Дошкільне виховання*. 2021. № 2. С. 12–19.
3. Бондаренко Т. І. Педагогічні технології у вихованні дошкільників. Київ, 2020. 312 с.
4. Власенко Н. П. Формування уявлень дітей про час як педагогічна проблема. *Педагогічний журнал*. 2022. № 4. С. 47–55.
5. Волощук О. В. Початкові поняття про час у дошкільників. Львів, 2017. 158 с.
6. Григоренко М. М. Музейна педагогіка в закладах дошкільної освіти. Київ: Освіта України, 2016. 208 с.
7. Дронова О. Педагогічні умови формування уявлень про час і простір через живопис. *Гуманізація навчально-виховного процесу*. 2020. № 1-99. С. 45–53.
8. Даниленко І. О. Формування часової орієнтації у дошкільників. Одеса, 2018. 142 с.
9. Козак Л. І. Формування уявлення про час в освітньому процесі. Ужгород, 2019. 190 с.
10. Конопелько Г. В. Дидактичні ігри для розвитку часових уявлень. *Педагогічна майстерня*. 2021. № 3. С. 30–38.
11. Кравченко П. М. Психолого-педагогічні аспекти навчання прийомів вимірювання часу. Херсон, 2017. 220 с.
12. Литвиненко В. І. Теоретичні засади формування часових уявлень у дітей. Вінниця, 2020. 235 с.
13. Мироненко Ю. С. Педагогічні умови реалізації музейної педагогіки. Дніпро, 2019. 247 с.

14. Музейна педагогіка у роботі з дошкільнятами: метод. посіб. за ред. О. П. Шевченко. Київ, 2021. 160 с.
15. Нечитайло Т. А. Розвиток часових уявлень у дітей старшого дошкільного віку. Черкаси, 2018. 175 с.
16. Олійник І. М. Психолого-педагогічні особливості освоєння часу дітьми. Київ, 2016. 198 с.
17. Павелків Р. В. Специфіка сприймання часу дошкільниками. Дитяча психологія. 2015. С. 50–60.
18. Петрова Н. Д. Формування часових понять у дітей старшого дошкільного віку. Запоріжжя, 2018. 187 с.
19. Пшенична Л. Практикум з музейної педагогіки для вихователів. Київ, 2022. 144 с.
20. Русова С. Ф. Теорія і практика дошкільного виховання. Київ, 1924. 312 с.
21. Романчук М. П. Теоретико-методичні основи розвитку часових уявлень. Луцьк, 2017. 203 с.
22. Савченко О. Г. Експериментальна перевірка методів музейної педагогіки. Хмельницький, 2021. 160 с.
23. Степаненко В. С. Корекція часових уявлень у дітей з ООП. *Педагогіка*. 2019. № 4. С. 24–31.
24. Стуцура Л. О. Методика музейних занять для дошкільнят. Полтава, 2020. 168 с.
25. Тараненко П. В. Використання календарно-годинникових моделей у формуванні уявлень про час. Житомир, 2018. 172 с.
26. Тимощук Л. О. Засоби наочності в педагогічному процесі. Рівне, 2019. 154 с.
27. Федорук І. В. Становлення часової орієнтації у старших дошкільників. Чернівці, 2017. 183 с.
28. Худенька В. М. Підхід до формування уявлень про час через ритуальні дії. Освітній простір. 2022. № 3. С. 33–40.

29. Чепурна Л. П. Роль ігор у формуванні часових уявлень. Тернопіль, 2020. 155 с.
30. Шевченко О. П. Музейне середовище як компонент освітнього простору. Київ, 2021. 220 с.
31. Юрченко І. І. Використання дидактичних ігор для розвитку часових понять. Вінниця, 2019. 178 с.
32. Яценко Н. М. Українські традиції уявлень про час. Суми, 2018. 210 с.
33. Ярошенко Л. О. Формування часової свідомості у дітей через музейні заняття. Чернігів, 2022. 190 с.
34. Fardi, Kyriaki. The Concept of Historical Time in Early Childhood Education: Theoretical, Methodological Approaches and Practice. *History Education Research Journal*, Vol. 19, no. 1 (2022): Art. 11. DOI: 10.14324/HERJ.19.1.11
35. Hooper-Greenhill, Eilean, and Maricarmen Moussouri. "Museums as Avenues of Learning for Children: A Decade of Research." *Learning Environments Research* 19, no. 2 (2016): 137–157. DOI: 10.1007/s10984-016-9222-9
36. Falk, John H., and Lynn D. Dierking. *The Museum Experience*. Washington, DC: Whaleback Books, 1992.
37. Falk, John H., and Lynn D. Dierking. *Learning from Museums: Visitor Experiences and the Making of Meaning*. Walnut Creek, CA: Altamira Press, 2000.
38. Time and Temporality in Early Childhood Education and Care Work. *Early Child Development and Care* (2023): DOI: 10.1080/00313831.2023.2175246
39. МУЗЕЙНА ПЕДАГОГІКА https://pedagogy.lnu.edu.ua/departments/pedagogika/museum/articles/01.pdf?utm_source=chatgpt.com
40. НАУКОВИЙ ВІСНИК МЕЛІТОПОЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ <https://eprints.mdpu.org.ua/id/eprint/>

Результати діагностики рівня сформованості уявлень про час у дітей старшого дошкільного віку та характеристика використаних методик

Для реалізації мети дослідження на констатувальному та контрольному етапах експериментальної роботи було застосовано комплекс діагностичних методик, спрямованих на виявлення рівнів сформованості у дітей старшого дошкільного віку уявлень про часові поняття — послідовність, тривалість, циклічність, незворотність. Також враховувались показники орієнтації у часовому просторі, рівень мовленнєвого оперування часовими категоріями, здатність розпізнавати і пояснювати часові зміни в об'єктах та подіях.

Опис використаних методик:

1. Методика «Послідовність подій» – дитині пропонували розмістити у логічній послідовності 4–5 сюжетних картинок (наприклад: прокинувся – умився – поснідав – пішов до садочка). Оцінювалась здатність встановлювати хронологічні зв'язки.
2. Методика «Частини доби» – надавались зображення, які символізують різні періоди доби. Дитина мала назвати частину доби та описати характерні події.
3. Методика «Тривалість дії» – дітям пропонувались запитання порівняльного характеру: «Що довше триває — сніданок чи прогулянка?» «Що робиш швидше — вмиваєшся чи спиш?»
4. Методика «Циклічність» – дитина мала розкласти пори року, дні тижня у правильному порядку, назвати, що йде після чого.
5. Спостереження та індивідуальна бесіда – фіксувались мовленнєві вміння дитини оперувати часовими поняттями у контексті розповіді про події, що вже відбулись, або ті, що ще мають статися.

Для кожної методики було визначено три рівні сформованості уявлень про час: високий, середній, низький, згідно з критеріями:

- високий рівень: дитина правильно орієнтується в часових поняттях, встановлює послідовність подій, володіє часовою лексикою, здійснює мовленнєве узагальнення;
- середній рівень: в окремих випадках демонструє правильне розуміння часових характеристик, припускається незначних помилок, потребує допомоги дорослого;
- низький рівень: не розуміє значення часових слів, не орієнтується у хронології подій, не може самостійно розкласти послідовність, плутає частини доби та дні тижня.

Таблиця А.1

Рівень сформованості уявлень про час у дітей експериментальної та контрольної груп (констатувальний етап)

1. Група	2. Кількість дітей	3. Високий рівень (%)	4. Середній рівень (%)	6. Низький рівень (%)
Експериментальна	20	15 %	40 %	45 %
Контрольна	20	10 %	35 %	55 %

Таблиця А.2

Динаміка змін рівня сформованості уявлень про час у дітей старшого дошкільного віку після формувального етапу (у %)

Група	Етап дослідження	Високий рівень (%)	Середній рівень (%)	Низький рівень (%)
Експериментальна	Констатувальний	15 %	40 %	45 %
	Контрольний	55 %	40 %	5 %

Група	Етап дослідження	Високий рівень (%)	Середній рівень (%)	Низький рівень (%)
Контрольна	Констатувальний	10 %	35 %	55 %
	Контрольний	20 %	40 %	40 %

Таблиця А.3

Середній бал виконання діагностичних завдань (за 5-бальною шкалою)

Методика	Експериментальна група (до)	Експериментальна група (після)	Контрольна група (до)	Контрольна група (після)
Послідовність подій	2,8	4,6	2,9	3,2
Частини доби	2,5	4,5	2,6	3,0
Тривалість дії	2,6	4,3	2,7	3,1
Циклічність	2,2	4,0	2,3	2,9
Часова лексика в мовленні	2,9	4,7	2,8	3,1